

SANCTI ANSELMI
TRACTATUS
DE
CONCORDIA PRÆSCIENTIÆ ET PRÆDESTINATIONIS
NEC NON GRATIÆ DEI
CUM LIBERO ARBITRIO ⁴⁰⁰⁰.

De tribus illis quæstionibus, in quibus Dei præscientiæ atque prædestinationi nec non et gratiæ liberum arbitrium repugnare videtur, quod mihi Deus dignabitur aperire, curabo ³⁹⁹⁶, ipso adjuvante, scribendo ostendere.

123 QUÆSTIO I.

DE CONCORDIA PRÆSCIENTIÆ DEI CUM LIBERO ARBITRIO.

CAP. I. — *Non repugnat Dei præscientia libertati arbitrii; quia Deus præscit esse libere futurum, quod aliunde non est ex necessitate futurum.*

(87) Videntur quidem ³⁹⁹⁷ præscientia Dei et liberum arbitrium repugnare; quoniam ea quæ Deus præscit, necesse est esse futura, et quæ per liberum arbitrium fiunt, nulla necessitate proveniunt; sed si repugnant ³⁹⁹⁸, impossibile est simul et præscientiam Dei esse, quæ omnia prævidet, et aliquid per libertatem arbitrii fieri. Quæ impossibilitas si abesse intelligitur; repugnantia, quæ videtur inesse, penitus removetur. Ponamus itaque simul esse et præscientiam Dei, quam sequi necessitas futurarum rerum videtur; et libertatem arbitrii per quam multa sine ulla necessitate ³⁹⁹⁹ fieri, creduntur ⁴⁰⁰⁰, et videamus utrum impossibile sit hæc duo simul esse. Quod si est impossibile, oritur inde aliud impossibile: C impossibile siquidem est, quo posito aliud impossibile sequitur. Sed si aliquid est futurum sine necessita-

A te, hoc ipsum præscit Deus, qui præscit omnia futura; quod autem præscit Deus, necessitate futurum est, sicut præscitur: necesse est itaque aliquid esse futurum sine necessitate. Nequaquam ergo recte intelligenti hic repugnare ³⁹⁹¹ videntur præscientia quam sequitur necessitas, et libertas arbitrii a qua removetur necessitas: quoniam et necesse est quod Deus præscit futurum esse, et Deus præscit aliquid esse ³⁹⁹² futurum sine omni necessitate. Sed dices mihi: Non reinoves tamen a me necessitatem peccandi, vel non peccandi; quoniam Deus præscit me peccaturum, vel non peccaturum: et ideo necesse est me peccare, si pecco; vel non peccare, si non pecco. Ad quod ego: Non debes dicere, Præscit me Deus peccaturum tantum, vel non peccaturum ³⁹⁹³; sed, præscit me Deus peccaturum sine necessitate, vel non peccaturum: et ita sequitur quia sive peccaveris, sive non peccaveris, utrumque sine necessitate erit; quia præscit Deus futurum esse sine necessitate hoc quod erit. Vides igitur non esse impossibile simul esse præscientiam Dei, per quam futura, quæ præscit, dicuntur esse ex necessitate; et libertatem arbitrii, per quam multa fiunt sine necessitate. Si enim est impossibile, sequitur aliquid impossibile ³⁹⁹⁴, sed nulla nascitur ex hoc impossibilitas ³⁹⁹⁵. Forsitan dices: Nondum auferes a corde meo vim necessitatis, cum dicis quia necesse est me peccaturum esse, vel non peccaturum sine necessitate, quia hoc præscit Deus:

VARIE LECTIONES.

³⁹⁹⁶ Collatum est hoc opusculum cum mss. Gemmeticensibus et tribus Victorinis olim notatis CC 9, EE 15, et RR 3, uno Cisterciensi, et cum editione Gothica. — Gem. C. 19. Vict. RR. et Cister. Incipit Liber Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de Concordia Præscientiæ et Prædestinationis et gratiæ Dei cum libero arbitrio mss. Vict. CC. 9. Liber Magistri Anselmi, Quomodo liberum arbitrium Præscientiæ et Prædestinationis et Gratæ Dei non repugnet, in mss. Vict. nulla est partium aut Capitulorum distinctio. In aliis mss. et in Edit. Goth. et Colon. est distinctio, sed nulla Capitulorum ³⁹⁹⁷ Curabo mss. Cister. tentabo ³⁹⁹⁸ Videtur quidem mss. videntur quidem ³⁹⁹⁹ Sed repugnant mss. et Editio Gothica sed si repugnant ⁴⁰⁰⁰ Sine necessitate mss. sine ulla necessitate ³⁹⁹¹ Fieri videntur mss. Vict. Cister. fieri creduntur ³⁹⁹² Hæc repugnare mss. hic repugnare ³⁹⁹³ Præscit aliud aliquid esse sine mss. præscit aliquid esse futurum sine ³⁹⁹⁴ Peccaturum vel non peccaturum, sed mss. peccaturum tantum vel non peccaturum, sed mss. Vict. CC. 9. peccaturum vel non peccaturum tantum, sed ³⁹⁹⁵ Sequitur aliud impossibile mss. sequitur aliquid impossibile ³⁹⁹⁶ Ex hac impossibilitas mss. ex hoc impossibilitas

NOTÆ.

(87) Vide supra lib. 1, De casu diab. c. 21.

necessitas enim videtur sonare coactionem vel prohibitionem. Quare si necesse est me peccare ex voluntate, intelligo me cogi aliqua occulta vi ad voluntatem peccandi; et si non pecco, a peccandi voluntate prohiberi. Quapropter necessitate videor mihi peccare ³⁶¹⁶, si pecco; vel non peccare, si non pecco ³⁶¹⁷.

CAP. II. — *Quomodo necesse sit rem esse futuram quando Deus præscit eam esse futuram; et tamen voluntatem liberam manere: et de duplici necessitate.*

Ergo sciendum ³⁶¹⁸ est quia sæpe dicimus necesse esse quod nulla vi esse cogitur, et necesse non esse quod nulla prohibitione remouetur. Nam dicimus, necesse est Deum immortalem esse, et necesse est Deum non esse injustum; non quod vis aliqua cogat eum esse immortalem, aut prohibeat esse injustum ³⁶¹⁹, sed quoniam nulla res potest facere ut non sit immortalis, aut ut sit injustus. Sic itaque si dico, necesse est esse te peccaturum, vel non peccaturum sola voluntate, sicut Deus præscit, non est intelligendum quod aliquid prohibeat voluntatem quæ non erit, aut cogat illam esse quæ erit: hoc ipsum namque præscit Deus, qui prævidet aliquid futurum ex sola voluntate, quod voluntas non ³⁶²⁰ cogitur, aut prohibetur ulla alia re; et sic ex libertate ³⁶²¹ fit, quod fit ex voluntate. Si igitur hæc diligenter intelliguntur, puto quia et præscientiam Dei et libertatem arbitrii simul esse nulla prohibet inconvenientia. Denique si quis intellectum verbi proprie considerat, hoc ipso quod præscribi aliquid dicitur, futurum esse pronuntiatur: non enim nisi quod futurum est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico quia si præscit Deus aliquid ³⁶²², **124** necesse est illud esse futurum; idem est, ac si dicam ³⁶²³: Si erit, ex necessitate erit; sed hæc necessitas non cogit, nec prohibet aliquid esse, aut non esse. Ideo enim quia ponitur res esse, dicitur ex ³⁶²⁴ necessitate esse; aut quia ponitur non esse, affirmatur ³⁶²⁵ non esse ex necessitate; non quia necessitas cogat aut prohibeat rem esse, aut non esse. Nam cum dico: Si erit, necessitate erit; hic sequitur necessitas rei positionem ³⁶²⁶, non præcedit. Idem valet, si sic pronuntietur: Quod erit, ex necessitate erit. Non enim aliud significat hæc necessitas ³⁶²⁷, nisi quia quod erit non poterit simul non esse. Pariter autem verum est quia fuit, et est, et

A erit aliquid, non ex necessitate, et quia necesse est fuisse omne quod fuit, et esse quod est et futurum esse quod erit. Quippe non est idem rem esse præteritam, et rem præteritam esse præteritam; aut rem esse præsentem, et rem præsentem esse præsentem; aut rem esse futuram, et rem futuram esse futuram, sicut non est idem rem esse albam, et rem albam esse albam. Lignum enim non est semper necesse est esse album, quia aliquando priusquam fieri album, potuit non fieri album; et postquam est album potest fieri non album: lignum vero album, semper necesse est esse album; quia nec antequam sit, nec postquam est album, fieri potest ut album simul sit non album. Similiter res non necessitate est præsens; quoniam antequam esset præsens, potuit fieri ut præsens non esset; et postquam est præsens, potest fieri non præsens. Rem autem præsentem necesse est esse præsentem semper; quia nec priusquam sit, nec postquam est præsens, potest præsens simul esse non præsens ³⁶²⁸. Eodem modo res aliqua, ut quædam actio, non necessitate futura est; quia, priusquam sit, fieri potest ut non sit futura: rem vero futuram necesse est esse futuram; quoniam futurum nequit esse simul non futurum ³⁶²⁹. De præterito autem similiter verum est quia res aliqua non est ³⁶³⁰ necessitate præterita; quoniam, antequam esset, potuit fieri ut non esset: et quia præteritum semper necesse est esse præteritum; quoniam non potest simul non esse præteritum. Sed ³⁶³¹ in re præterita est quiddam, quod non est in re præsentem vel futura. Nunquam enim fieri potest ut res, quæ præterita est, fiat non præterita: sicut res quædam, quæ præsens est, potest fieri non præsens; et aliqua res, quæ non necessitate futura est, potest fieri ut non sit futura. Itaque, cum dicitur futurum de futuro, necesse est esse quod dicitur; quia futurum nunquam est non futurum: sicut quoties ideas dicimus de eodem. Cum enim dicimus quia omnis homo est homo, aut si est homo homo est; aut omne album est album, et si est album album est: necesse est esse quod dicitur, quia non potest aliquid simul esse et non esse. Quippe si non est necesse omne futurum esse futurum; quoddam ³⁶³² futurum non est futurum: quod est impossibile. Necessitate ergo omne futurum, futurum est; et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro: sed ³⁶³³ necessitate sequente, quæ nihil esse cogit.

VARIÆ LECTIONES.

³⁶¹⁸ Videor inde peccare *ms. Gem.* mihi videor inde peccare *ms. Vict. Cister.* mihi videor peccare ³⁶¹⁷ Si non pecco. *ms. si non pecco et ego* ³⁶¹⁹ Ergo sciendum *ms. omit.* ergo ³⁶²⁰ Aut prohibeat esse injustum *ms. Cister.* aut prohibeat eum esse injustum ³⁶²¹ Sed voluntas non *ms.* quod voluntas non ³⁶²² Quia sic ex libertate *ms.* et si ex libertate ³⁶²³ Si præscit aliquid *ms.* si præscit Deus aliquid, ³⁶²⁴ Id est ac si dicam *ms.* idem est ac si dicam *ms. Vict. E. E. 15.* idem est ac si dicatur ³⁶²⁵ Ponuntur res esse, dicuntur ex *ms. Vict. Cister.* ponitur rem esse, dicitur ex ³⁶²⁶ Aut quia ponuntur non esse, affirmantur *ms. Vict.* aut quia ponitur non esse, affirmatur ³⁶²⁷ Necessitas quæ rei positionem *ms.* necessitas rei positionem ³⁶²⁸ Significat hic necessitas *ms.* significat hæc necessitas ³⁶²⁹ Simul esse et non præsens *ms.* simul esse non præsens ³⁶³⁰ Simul et non futurum *ms.* simul non futurum ³⁶³¹ Aliqua nunc est *ms.* aliqua non est ³⁶³² Simul esse præteritum, et non esse præteritum. Sed *ms.* simul non esse præteritum. Sed ³⁶³³ Omne futurum quod futurum: quoddam *ms.* omne futurum esse futurum: quoddam. ³⁶³⁴ Et cum futurum dicitur de futuro, si est futurum, futurum est, sed

CAP. III. — *Quod libere futura, non sint necessaria a necessitate præcedente, sed sequente.*

Cum autem futurum dicitur de re, non semper res necessitate est, quamvis sit futura. Nam si dico: *Cras seditio futura est in populo*, non tamen necessitate erit seditio. Potest enim fieri, antequam sit, ut non fiat, etiamsi est futura ³⁶²⁶. Aliquando vero est, ut res sit ex necessitate quæ dicitur futura, ut si dico *cras esse futurum ortum solis*. Si ergo cum necessitate futurum pronuntio de re futura hoc modo, seditio cras futura, necessitate futura est; aut, ortus solis cras futurus, necessitate futurus est: seditio quidem, quæ non erit ex necessitate, sola sequenti necessitate futura asseritur; quia futura de futura dicitur: si enim cras futura est, necessitate futura est: ortus vero solis duabus necessitatibus futurus intelligitur, scilicet et præcedenti quæ facit rem esse, ideo enim erit quia necesse est ut sit; et sequenti, quæ nihil cogit esse, quoniam idcirco necessitate futurus est, quia futurus est. Quapropter, cum dicimus quia quod Deus præscit futurum, necesse est esse futurum, non asserimus ³⁶²⁸ semper rem esse necessitate futuram; sed rem futuram, necessitate esse futuram. Non enim potest futurum simul non esse futurum. Idem sensus est, si sic dicitur: *Si Deus præscit aliquid*, non addendo futurum; quoniam in præscire intelligitur futurum. Nam non est aliud præscire quam scire futurum; et ideo si præscit Deus aliquid, necesse est illud esse futurum. Non ergo semper sequitur præscientiam Dei, rem necessitate futuram esse; quoniam, quamvis omnia futura præsciat, non tamen præscit cuncta futura necessitate, sed quædam præscit ex libera rationalis creaturæ voluntate futura. Notandum quippe est quia, sicut necesse non est Deum velle quod vult; ita necesse est in multis velle hominem quod vult; et, sicut necesse est ³⁶²⁹ esse, quidquid Deus vult; ita necesse est esse, quod vult homo in his, quæ Deus ita subdit humanæ voluntati, ut ³⁶²⁷ si vult fiant, si non vult non fiant. Quoniam enim quod Deus vult, non potest non esse; cum vult hominis voluntatem nulla cogi vel prohiberi necessitate ad volendum; vel ad non volendum, et vult effectum sequi voluntatem; tunc necesse est voluntatem esse liberam, et esse quod vult. In huiusmodi ergo verum est quia necessitate sit opus peccati, quod vult homo facere; quamvis non necessitate velit. Quod si quæritur de peccato ipsius voluntatis, cum peccat volendo, utrum sit necessitate, respondendum est quia sicut non vult necessitate, ita non est peccatum voluntatis necessitate. Nec necessitate operatur eadem ³⁶³⁰ voluntas; quia si non vellet

sponte, non operaretur, quamvis quod facit, necesse sit fieri, ut supra dixi. Nam, quoniam non est aliud ibi peccare, quam velle quod non debet; ita non est peccatum voluntatis necessarium, sicut velle non est necessarium: tamen verum est quia si vult homo peccare, necesse est eum peccare; sed ea necessitate quam supra dixi (Cap. 2) nihil cogere aut prohibere. Itaque quod vult libera voluntas, et potest et non potest non velle, et necesse est eam velle ³⁶³⁰. Potest namque non velle antequam velit, quia libera est; et cum iam vult ³⁶³⁰, non potest non velle, sed eam velle necesse est; quoniam impossibile ille est idipsum simul et velle et non velle. Opus vero voluntatis, cui datum est ut quod vult sit, et quod non vult non sit, voluntarium sive spontaneum est; quoniam spontanea voluntate fit: et bifariam est necessarium, quia et voluntate cogitur fieri, et quod fit non potest simul non fieri. Sed has necessitates facit voluntatis libertas, quæ, priusquam sint, eas cavere potest. Hac omnia Deus, qui scit omnem veritatem et non nisi veritatem, sicut sunt spontanea vel necessaria, videt, et sicut videt, ita sunt. Hac ergo consideratione palam est quia sine omni repugnantia, et Deus præscit omnia, et multa sunt ex libera voluntate, quæ, antequam sint, fieri potest ut nunquam sint; et tamen quodammodo sunt necessitate: quæ necessitas, ut dixi, descendit de libera voluntate.

CAP. IV. — *Si præscientia Dei necessitatem ingerit rebus quas præscit; ipse nihil facit ex libertate, sed omnia ex necessitate.*

Cognosci potest etiam non omnia quæ præscit Deus esse ex necessitate, sed quædam fieri ex libertate voluntatis; quia, cum ³⁶³¹ vult aut facit Deus aliquid, sive secundum æternitatis dicatur immutabilem præsentiam ³⁶³², in qua nihil est præteritum aut **125** futurum, sed omnia simul sunt sine omni motu; ut, si dicimus quia non voluit aut volet, nec fecit aut faciet aliquid, sed tantum vult ³⁶³³ et facit; sive secundum tempus velut cum proferimus quia volet aut faciet quod nondum factum esse cognoscimus: negari nequit scire quæ vult et facit, et præscire quæ volet atque faciet. Quare si scire atque præscire Dei necessitatem ingerit omnibus, quæ scit aut præscit; nihil secundum æternitatem aut secundum ullum tempus, vult aut faciet ipse ex libertate, sed omnia ex necessitate: quod si absurdum est vel opinari, non necessitate est aut non est, omne quod scit Deus aut præscit esse vel non esse. Ergo nihil prohibet aliquid sciri vel præsciri ab illo in nostris voluntatibus et actionibus fieri, aut futurum esse per libe-

VARIÆ LECTIONES.

ms. et si est futurum, futurum est, cum futurum dicitur de futuro; sed ³⁶²⁶ Etiam quæ futura est *ms.* etiamsi est futura ³⁶²⁶ Non asserimus *ms. Vict.* non asseritur ³⁶²⁶ Et similiter necesse *ms.* et sicut necesse ³⁶²⁷ Humanæ nature et voluntati, ut *ms.* humanæ voluntati, ut ³⁶²⁸ Operaretur eadem *ms. Vict.* operaretur eadem. ³⁶²⁸ Est eum velle *ms.* est eum velle ³⁶²⁹ Et cum vult *ms.* et cum iam vult ³⁶³⁰ Per hoc quod cum *ms.* quia cum *ms. Cister.* per hoc quia cum ³⁶³¹ Secundum æternitatem, dicat immutabilem præsentiam *ms.* secundum æternitatis dicatur immutabilem præsentiam *ms. Vict.* **13.** *Cister.* secundum æternitatis. . præscientiam ³⁶³² Sed tamen vult *ms.* sed tantum vult

rum arbitrium : ut, quamvis necesse sit esse quod scit aut præscit, tamen multa fiant nulla necessitate, sed libera voluntate, quemadmodum supra monstravi (cap. 4). Nempe quid mirum, si hoc modo aliquid est ex libertate et ex necessitate, cum multa sint ³⁶⁴ quæ recipiunt opposita diversa ratione? Quæ namque magis opposita sunt, quam adire et abire? Videmus tamen, cum transit aliquis de loco ad locum, quia idem ire, est adire ³⁶⁵ et abire. Abit enim de loco, et adit ad locum. Item : si consideremus solem sub aliqua parte cœli, cum semper cœlum lustrando adeandem partem festinet, videmus quia idem locus est a quo recedit et ad quem accedit, et indesinenter ei eodem tempore appropinquat, a quo elongatur. Patet etiam cursum ejus non ignorantibus, quia si cœlum consideremus, semper transit ab occidentali parte ad orientalem. Si vero terram attendimus, nunquam nisi ab orientali ad occidentalem, et sic semper contra firmamentum vadit, et licet tardius, cum firmamento : quod ipsum in omnibus planetis cernitur. Ita ergo nulla oritur repugnantia, si secundum prædictas rationes asserimus idem aliquid esse necessitate futurum, quia est futurum; et nulla cogi necessitate esse futurum, nisi ea necessitate, quam supra dixi (cap. 3) fieri a libera voluntate.

CAP. V. — *Quod multa in Scripturis dicuntur necessaria et immutabilia, per comparationem ad æternitatem; quæ in tempore sunt libera, et possent non esse.*

Si vero per hoc, quod de homine dicit Job Deo : *Constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt* (Job. xiv, 5), vult aliquis ostendere quia nullus potuit accelerare vel differre diem in qua moritur, quamvis aliquando nobis videatur aliquis facere ex libera voluntate unde moritur, non est quod ³⁶⁶ objicitur contra hoc quod supra diximus. Nam, quoniam Deus non fallitur, nec videt nisi veritatem sive ex libertate sive ex necessitate eveniat, dicitur constituisse ³⁶⁷ apud se immutabiliter quod apud hominem priusquam fiat mutari potest ³⁶⁸ Tale etiam est quod Paulus ³⁶⁹ apostolus de his, qui secundum propositum vocati sunt sancti, dicit : *Quos præscit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et magnificavit* (Rom. viii, 28-30). Hoc quippe propositum, secundum quod vocati sunt sancti, in æternitate, in qua non est præteritum vel futurum, sed tantum præsens, immutabile est; sed in ipsis homi-

nibus ex libertate arbitrii aliquando est mutabile. Sicut enim quamvis in æternitate non fuit aut erit aliquid, sed tantum est, et tamen in tempore fuit et erit aliquid sine repugnantia; ita quod in æternitate mutari nequit, in tempore aliquando per liberam voluntatem antequam sit, esse mutabile probatur absque inconvenientia : quamvis autem ibi nihil sit nisi præsens, non est tamen illud præsens temporale, sicut nostrum; sed æternum, in quo tempora cuncta continentur. Siquidem, quemadmodum præsens tempus continet omnem locum et quæ in quolibet loco sunt; ita æterno præsentia simul clauditur omne tempus et quæ sunt in quolibet tempore ³⁷⁰. Cum ergo ait Apostolus quia Dens præscit sanctos suos, prædestinavit, vocavit, justificavit, magnificavit, nihil horum prius aut posterius apud Deum est; sed omnia simul æterno præsentia sunt intelligenda. Habet enim æternitas suum simul, in quo sunt omnia quæ simul sunt loco vel tempore, et quæ sunt diversis in locis vel temporibus. Ut autem ostenderet idem Apostolus non illa verba se pro temporali significatione posuisse; illa etiam, quæ futura sunt, præteriti temporis verbo pronuntiavit. Nondum enim quos præscivit adhuc nascituros, jam temporaliter vocavit, justificavit, magnificavit. Unde cognosci potest eum, propter inelligentiam verbi significantis æternam præsentiam, usum esse verbis præteritæ significationis; quoniam quæ tempore præterita sunt, ad similitudinem æterni præsentis omnino immutabilia sunt. In hoc siquidem magis similia sunt æterno præsentia, temporaliter præterita quam præsentia; quoniam quæ ibi sunt, nunquam possunt non esse præsentia, sicut tempore præterita non valent unquam præterita non esse : præsentia vero tempore omnia ³⁷¹ quæ transeunt, fiunt non præsentia. Hoc ergo modo quidquid de his, quæ libero fiunt arbitrio, velut necessarium sacra Scriptura pronuntiat; secundum æternitatem loquitur, in qua præsens est omne verum et non nisi verum, immutabiliter ³⁷², non secundum tempus, in quo non semper sunt voluntates et actiones nostræ : et, sicut dum non sunt, non est necesse eas esse; ita sæpe non est necesse ut aliquando sint. Nam, non semper scribo aut volo scribere : et, sicut, dum non scribo aut non volo scribere ³⁷³, non est necesse me scribere aut velle scribere; ita necesse non est ut aliquando scribam, vel velim scribere. Cum autem res tam aliter esse ³⁷⁴ cognoscatur in tempore quam in æternitate : ut aliquando verum sit quoniam aliquid non est in tempore, quod est in æternitate; et quod fuit in ³⁷⁵ tempore, quod ibi non fuit; et erit

VARIE LECTIONES.

³⁶⁴ Et non ex necessitate, cum multa sunt *ms.* Et ex necessitate, cum multa sint ³⁶⁵ Est ei adire *ms.* *Vict.* est adire ³⁶⁶ Sed non est quod *ms.* *Vict.* non est quod ³⁶⁷ Veniat; dicitur, constitui *ms.* eveniat, dicitur constituisse ³⁶⁸ Apud homines. . mutare potest *ms.* apud hominem. . mutari potest ³⁶⁹ Etiam Paulus *ms.* etiam est quod Paulus ³⁷⁰ In quolibet tempus *ms.* in quolibet tempore ³⁷¹ Præsentia vero temporis omnia *ms.* præsentia vero tempore omnia ³⁷² Omne verum immutabiliter ³⁷³ Non scribere volo *ms.* *Vict.* non volo scribere ³⁷⁴ Res aliter esse *ms.* res tam aliter esse ³⁷⁵ Et quod fuit

temporaliter, quod ibi, non erit: nulla ratione negari videtur similiter posse³⁶⁶⁶ aliquid in tempore esse mutabile³⁶⁶⁷, quod ibi est immutabile. Quippe non magis opposita sunt¹, mutabile in tempore, et immutabile in æternitate; quam non esse in aliquo tempore, et esse semper in æternitate: et fuisse, vel futurum esse secundum tempus, atque non fuisse, vel non futurum esse in æternitate. Siquidem non dico aliquid nunquam esse in tempore, quod semper est in æternitate; sed tantum in aliquo tempore non esse. Non enim dico actionem meam crastinam nullo tempore esse; sed hodie tantum nego eam esse, quæ tamen semper est in æternitate. Et quando³⁶⁶⁸ negamus fuisse vel futurum ibi esse aliquid, quod in tempore fuit aut erit, non asserimus id quod fuit aut erit nullo modo ibi esse; sed tantum præterito vel futuro modo dicimus non ibi esse, quod ibi indesinenter est, suo præsentis modo: in his vero nulla videtur adversari contrarietas. Sic utique sine ulla repugnantia dicitur aliquid esse mutabile in tempore antequam sit, quod in æternitate manet immutabiliter, non antequam sit, vel postquam est; sed indesinenter, quia nihil est ibi secundum tempus. Nam hoc ipsum ibi est æternaliter, quia temporaliter aliquid et est, et, antequam³⁶⁶⁹ sit, potest non esse, sicut jam dixi. Sufficiens ex his, quæ dicta sunt, puto patere quia præscientia Dei et liberum arbitrium nequaquam invicem repugnant: quod facit vis æternitatis, quæ claudit omne tempus et quæ sunt in quolibet tempore.

126 CAP. VI. — *De libertate ad ea quæ sunt salutis hic quæritur ubi, et quæ sit.*

Sed quoniam non in omnibus liberum habemus arbitrium, videndum est ubi, et quæ sit illa libertas arbitrii quam semper habere creditur homo, et quid sit illud arbitrium. Non enim idem est arbitrium et libertas qua dicitur liberum. In multis dicitur libertas et arbitrium; ut cum aliquem dicimus libertatem habere loquendi, aut tacendi, et in ejus arbitrio esse quid horum velit. In pluribus quoque aliis similiter dicitur libertas et arbitrium, quæ non semper adsunt, aut ad salutem animæ nobis necessaria sunt. Pro illo autem arbitrio tantum, et pro illa libertate ista ventilatur quæstio; sine quibus homo salvari nequit, postquam potest illis uti. Nam ideo conqueruntur multi quia putant ad salutem vel damnationem nihil valere liberum arbitrium; sed solam necessitatem propter Dei præscientiam. Quoniam ergo non salvatur homo, postquam ad intelligibilem

A pervenit ætatem, sine sua justitia: ibi est Investigandum hoc arbitrium, et hæc libertas unde agitur, ubi sedes et justitiæ. Primum itaque ostendenda est justitia; deinde ista libertas et istud arbitrium. Est quidem justitia quælibet, magna vel parva, rectitudo voluntatis propter se servata. Libertas autem ista est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. Quas definitiones puto me apertis rationibus monstrasse: priorem quidem in tractatu (cap. 12), quem feci de veritate; alteram vero in eo, quem edidi (cap. 3, 13) de hac ipsa libertate; in quo etiam ostensum est (cap. 5) quomodo naturaliter et inseparabiliter sit in homine hæc libertas, quamvis non ea semper utatur; et (cap. 6, 7, 8) quod sit ita fortis, ut nulla res homini rectitudinem prædictam, id est justitiam³⁶⁷⁰, quam habet, valeat, quandiu hac libertate voluerit uti, auferre. Justa vero non est naturalis, sed fuit separabilis in principio et angelis³⁶⁷¹ in cælo, et hominibus in paradiso, et est adhuc in hac vita; non tamen necessitate, sed habentium³⁶⁷² illam propria voluntate. Sed quoniam justitiam, qua justus est aliquis, constat esse rectitudinem voluntatis, quam dixi: quæ rectitudo tunc tantum est in aliquo, cum ipse vult quod Deus vult eum velle: patet quia Deus eandem rectitudinem non potest invito auferre; quoniam non potest hoc velle. Sed neque velle potest³⁶⁷³ ut eam habens, nolens ulla necessitate eam deserat, quippe vellet illum non velle, quod vult eum velle: quod esse nequit. Sequitur ergo Deum velle hoc modo rectam voluntatem ad volendum recte et ad servandum eandem rectitudinem esse liberam; quæ quando potest quod vult, libere facit quod facit. Unde quoque apertissime³⁶⁷⁴ cognosci potest aliquam esse liberam voluntatem cum actione sua, non repugnante Dei præscientia, sicut supra monstratum est. Ponamus nunc exemplum aliquod, in quo appareat et recta, id est justa³⁶⁷⁵ voluntas et libertas arbitrii, et ipsum arbitrium; et quomodo recta voluntas impugnetur, ut deserat rectitudinem, et qualiter eam libero servet arbitrio. Habet aliquis in corde ut veritatem teneat, quia intelligit rectum esse amare veritatem. Hic utique rectam jam habet voluntatem et rectitudinem voluntatis. Aliud autem est voluntas; et aliud rectitudo, qua recta est. Accedit alius; et, nisi mentiatur, minatur illi mortem. Videmus nunc in ejus esse arbitrio an deserat vitam pro rectitudine voluntatis; an rectitudinem, pro vita. Hoc arbitrium, quod et judicium dici potest, liberum est; quoniam ratio, qua intelligitur rectitudo, docet rectitudinem illam ejusdem rectitudinis

VARIÆ LECTIONES.

In mss. Et quia fuit in³⁶⁶⁶ Videtur posse similiter mss. Vict. 9. videtur similiter posse mss. Vict. 3. et 15. videtur posse similiter³⁶⁶⁷ In tempore est mutabile mss. in tempore esse mutabile³⁶⁶⁸ Et quando ms. Cister. Et quoniam³⁶⁶⁹ Aliquid est et antequam mss. Vict. et Cister. aliquid et est, et antequam³⁶⁷⁰ Homini fortitudinem, alias certitudinem prædictam, id est, justitiam mss. homini rectitudinem prædictam, id est justitiam³⁶⁷¹ Ab Angelis mss. Vict. 3. 9. et Cister. et Angelis mss. Vict. 13 in Angelis³⁶⁷² Necessitate aut necessitatis vi impellente, sed habentium mss. necessitate; sed habentium³⁶⁷³ Neque ulla vi fieri potest mss. et Edit. Goth. deque velle potest³⁶⁷⁴ Quod facit, vult. Unde quoque apertissime mss. quod facit. Unde quoque apertissime³⁶⁷⁵ Et recta et ju ta mss. et recta, id est, justa

amore semper esse servandam; et quidquid obtenditur ut deseratur esse contemnendum; atque voluntatis est ut ipsa quoque reprobet ac eligat, quemadmodum rationis intellectus monstrat: ad hoc enim maxime datae sunt rationali creaturæ voluntas et ratio. Quapropter idem voluntatis arbitrium, ut eandem rectitudinem deserat, nulla cogitur necessitate, quamvis mortis impugnetur difficultate. Licet enim necesse sit aut vitam aut rectitudinem relinquere, nulla tamen necessitas determinat quam servet aut deserat. Nempe sola voluntas determinat ibi quid teneat, nec aliquid facit vis necessitatis, ubi operatur electio sola voluntatis. At cui non est deserendi rectitudinem voluntatis, quam habet, necessitas; palam est quia non deest servandi potestas sive libertas. Semper enim hæc potestas ³⁶⁶⁶ libera est. Hæc est enim libertas, quam esse dixi (*Dial. de lib. arb.* c. 3, 13) potestatem servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem. Hac ipsa libertate rationalis naturæ, et arbitrium liberum et voluntas libera dicitur.

CAP. VII. — *An Dei præscientia sit a rebus; et an res sint ab ejus scientia. Et quomodo mala sint a Deo.*

Restat nunc ut consideremus, cum Deus omnia præscire sive scire credatur, utrum ejus scientia sit a rebus, an res habeant ³⁶⁶⁷ esse ab ejus scientia. Nam, si Deus a rebus habet scientiam, sequitur quod illæ prius sint quam ejus scientia, et sic a Deo non sint, a quo nequeunt esse nisi per ejus scientiam. Si vero quæcunque sunt, a scientia Dei sumunt ³⁶⁶⁸ essentiam: Deus factor est auctor est malorum operum ³⁶⁶⁹, et ideo non juste ³⁶⁷⁰ punit malos: quod non suscipimus. Hæc autem quæstio facile solvi potest, si prius cognoscitur bonum, quod est justitia, vere aliquid esse; malum vero, quod est injustitia, omni carere ³⁶⁷¹ existentia. Quod in tractatu (cap. 9, 10, 15, 16) de casu diaboli, et in libello quem de conceptu virginali et peccato originali titulavi, apertissime monstravi ³⁶⁷². Non est enim injustitia qualitas, aut actio, aut aliqua essentia, sed tantum absentia debitæ justitiæ; nec est nisi in voluntate, ubi debet esse justitia. Per quam voluntatem justam vel injustam ³⁶⁷³ dicitur omnis rationalis natura, et quælibet ejus actio justa vel injusta. Omnis quippe qualitas, et omnis actio, et quidquid aliquam habet ³⁶⁷⁴ essentiam, a Deo est, a quo est omnis justitia et nulla injustitia: facit igitur Deus omnia quæ justa vel injusta voluntate fiunt, id est bona opera et mala. In bonis quidem facit quod sunt, et quod bona sunt;

A in malis vero facit quod sunt, sed non quod mala sunt. Nam omni rei esse justam vel bonam, est aliquid esse ³⁶⁷⁵; nulli vero rei est esse aliquid, injustam vel malam esse ³⁶⁷⁶. Siquidem bonum vel justum esse, est justitiam habere: quod est aliquid. Malum vero esse vel injustum, est non habere justitiam quam debet habere: quod non est aliquid. Justitia namque aliquid est; injustitia vero nihil, sicut dixi. Est autem aliud ³⁶⁷⁷ bonum, quod dicitur commodum, cujus contrarium est malum, quod est incommodum. Hoc malum aliquando nihil est, ut cæcitas; aliquando est aliquid, ut dolor. Sed hoc malum, cum aliquid est, Deum facere non negamus; quia ipse est, sicut legitur, *faciens pacem et creans malum* (*Isa.* XLV, 7). Ipse namque creat incommoda, quibus ³⁶⁷⁸ B exercet et purgat justos, et punit injustos. Itaque de illo tantum malo ³⁶⁷⁹, quod est injustitia, per quam dicitur injustum, certum est quia nunquam est aliquid; nec alicui rei est esse aliquid, injustam esse. Et, sicut Deus non facit injustitiam, ita non facit aliquid injustum esse: qui tamen facit omnes actiones et omnes motus, quia ipse facit res a quibus, et ex quibus, et per quas, et in quibus fiunt; et nulla res habet ullam potestatem volendi aut faciendi, nisi illo dante. Ipsam quoque velle, quod aliquando justum est, aliquando injustum, nec est aliud quam uti potestate volendi et voluntate, quas Deus dat, in quantum est, **127** bonum est, et a Deo est. Quod tunc quidem quando recte est, bonum et justum est; quando ³⁶⁸⁰ C vero non recte, hoc solo quia non recte est, malum est et injustum. Est autem aliquid recte esse, et hoc est a Deo; non esse vero recte, non est aliquid, nec est a Deo. Nam, sicut cum aliquis utitur gladio, aut lingua, aut potestate loquendi, non est aliud ³⁶⁸¹ gladius, aut lingua, sive potestas cum rectus est eorum usus, aliud, cum non est rectus; ita voluntas qua utimur ad volendum, sicut ratione utimur ad ratiocinandum, non est aliud quando quis illa recte utitur, et aliud quando non recte; nec magis nec minus est hoc quod est essentialiter, cum est justa, quam cum injusta est voluntas, per quam dicitur aut substantia aut actio justa vel injusta. Sic, itaque facit Deus in omnibus voluntatibus et operibus bonis, et quod essentialiter sunt, et quod bona sunt; ³⁶⁸² D in malis vero non quod mala sunt, sed tantum quod per essentiam sunt. Quemadmodum enim non est essentia ³⁶⁸³ rerum, nisi a Deo; ita non est recta ³⁶⁸⁴, nisi ab ipso. Hujus vero rectitudinis, de qua loquor, absentia, quæ est injustitia, non est nisi in

VARIE LECTIONES.

³⁶⁶⁶ Semper enim potestas *ms.* *Vict.* semper enim hæc potestas ³⁶⁶⁷ Aut res habeat esse *ms.* aut res habeant esse ³⁶⁶⁸ Et actor malorum operum est *ms.* et auctor est malorum operum ³⁶⁶⁹ Et ideo juste *ms.* et ideo non juste ³⁶⁷⁰ Omnino carere *ms.* omni carere ³⁶⁷¹ Apertissime monstravi *ms.* apertissime monstravi ³⁶⁷² Justitia vel injustitia *ms.* Justam vel injustam ³⁶⁷³ Est justam vel bonam aliquid esse *ms.* esse justam vel bonam est aliquid esse ³⁶⁷⁴ Est aliquid esse injustam vel malam *ms.* est esse aliquid, injustam vel malam esse *ms.* *Vict.* 13. est aliquid esse, injustam vel malam esse ³⁶⁷⁵ Est autem aliquid *ms.* est autem aliud ³⁶⁷⁶ Itaque de tanto malo *ms.* de illo itaque tantum malo ³⁶⁷⁷ Nonne est aliud *ms.* non est aliud ³⁶⁷⁸ Non essentia *ms.* non est essentia ³⁶⁷⁹ Ita non recta *ms.* et *Editio Gothica* ita non est recta

voluntate rationalis creature, quæ semper debet habere justitiam. Cur autem non habeat, quam semper debet habere : et quomodo Deus bona faciat, sola sua bonitate, et mala sola culpa hominis ³⁶⁰⁰ vel diaboli ; et qualiter homo bona faciat per liberum arbitrium, præsulante gratia, et malum sola sua operante propria voluntate ; et quid habeat Deus in malis, sine culpa sua ³⁶⁰¹, et homo in bonis, cum laude sua ; ut tamen bona ³⁶⁰² hominis videantur aperte imputanda Deo, et mala homini : cum de gratia et libero arbitrio tractabimus ³⁶⁰³, ut puto Deo donante, apertius patebit. Nunc autem tantum dico quod malus angelus ideo justitiam non habet, quia eam deseruit, nec postea recepit ; homo vero idcirco illa caret, quia in primis parentibus eam abjecit, postea aut non illam recepit, aut receptam rejecit. Puto quia, **B** gratia Dei adjuvante, monstravimus quod præscientiam Dei et liberum arbitrium simul esse, si diligenter considerentur quæ diximus, non sit impossibile, neque possit aliquid obijci quod non sit dissolubile.

QUÆSTIO II.

DE CONCORDIA PRÆDESTINATIONIS CUM LIBERO ARBITRIO ³⁶⁰⁴.

Nunc ergo in eo sperantes, qui huc usque non perduxit, discordiam quæ inter prædestinationem et liberum arbitrium videtur esse, aggrediamur dissolvere. Ad quod per ea quæ supra disseruimus, sicut in sequentibus patebit, non parum proficimus. CAP. I [al. VIII]. — *Ratio dubitandi circa libertatis et prædestinationis concordiam.*

Prædestinatio videtur idem esse quod præordinatio, sive præstitutio ³⁶⁰⁵ : et ideo quod Deus prædestinare dicitur, intelligitur præordinare : quod est statuere futurum esse. Quod autem Deus statuit futurum esse, necessitate videtur futurum esse ; quare quidquid Deus prædestinat, necesse est futurum esse. Si ergo Deus prædestinat bona et mala quæ sunt, nihil sit per liberum arbitrium ; sed omnia ex necessitate. At, si tantum bona prædestinat, sola bona sunt ex necessitate, nec est liberum arbitrium nisi ad mala : quod nimis est absurdum. Non ergo sola bona prædestinat Deus. Si autem bona quædam opera facit liberum arbitrium, per quæ sunt justi absque prædestinatione, non prædestinat Deus omnia bona opera, quæ justos faciunt, quare nec illos justos, qui sunt per opera liberi arbitrii. Non ergo præscivit Deus eos ; quia *quos præscivit hos et prædestinavit* (Rom. viii, 29). Sed falsum est Deum non præscire aliqua bona opera, aut aliquos justos. Non igitur quædam solius liberi arbitrii opera bona justificant, sed ³⁶⁰⁶ illa sola quæ Deus prædestinat. Si ergo Deus præ-

destinat omnia, et prædestinata sunt ex necessitate, cum nihil per liberum arbitrium necessitate fiat, sequi videtur nihil esse liberum arbitrium, manente prædestinatione ; aut si statuimus in aliquibus liberum arbitrium, perire in illis prædestinationem.

CAP. II [al. IX]. — *Prædestinatio non solum bonorum est, sed et malorum potest dici.*

In primis itaque ante quæstionis responsionem, videndum est quia prædestinatio non solum bonorum est, sed et malorum potest dici : quemadmodum Deus mala quæ non facit, dicitur facere, quia permittit. Nam, dicitur hominem indurare cum non emollit, ac inducere in tentationem cum non liberat. Non est ergo inconveniens si hoc modo dicimus Deum prædestinare malos, et eorum mala opera, **B** quando eos et eorum mala opera non corrigit ³⁶⁰⁷. Sed bona specialius præscire, et prædestinare dicitur, quia in illis facit quod sunt, et quod bona sunt ; in malis autem ³⁶⁰⁸ non nisi quod sunt essentialiter, non quod mala sunt ; ut supra dictum est (*quæst. 1, cap. 7*). Sciendum quoque est quia sicut præscientia non in Deo dicitur proprie ; ita nec prædestinatio, quia illi nec *ante*, nec *post* aliquid est, sed omnia sunt illi simul præsentia.

CAP. III. [al. X]. — *Prædestinatio cum libertate conciliatur eodem modo quo præscientia.*

Consideremus nunc an aliqua possint prædestinari, per liberum arbitrium futura. Dubitari utique ³⁶⁰⁹ non debet quia ejus prædestinatio, et præscientia non discordat ; sed sicut præscit, ita quoque prædestinat. In quæstione de præscientia cognovimus aperte aliqua præsciri futura per liberum arbitrium, sine omni repugnantia. Unde veritas quoque evidens, et ratio docet prædestinari similiter per liberum arbitrium quædam futura, absque omni inconvenientia. Nam neque præscit Deus, neque prædestinat quemquam justum futurum ex necessitate ³⁶¹⁰. Non enim habet justitiam, qui eam non servat libera voluntate. Pariter igitur, quanvis necesse sit fieri quæ præsciuntur et quæ prædestinantur, quædam tamen præscita et prædestinata non eveniunt ea necessitate quæ præcedit rem et facit, sed ea quæ rem sequitur, sicut supra diximus. Non enim ea Deus, quamvis prædestinet, facit voluntatem cogendo aut voluntati resistendo, sed in sua illam potestate dimittendo.

D Quamvis tamen sua voluntas utatur potestate, nihil tamen facit quod Deus non faciat in bonis sua gratia, in malis non sua, sed ejusdem voluntatis culpa ; quod, sicut promisimus, clarius, cum de gratia loquemur, apparebit. Et, sicut præscientia quæ non fallitur, non præscit nisi verum sicut erit, aut ³⁶¹¹

VARIÆ LECTIONES.

³⁶⁰⁰ Sola bonitate, et mala non sua culpa, sed hominis *ms.* sola sua bonitate, et mala sua culpa hominis ³⁶⁰¹ Sive culpa sua *ms.* *Vict.* sine culpa sua ³⁶⁰² Et tamen bona *ms.* ut tamen bona ³⁶⁰³ Tractaturi sumus *ms.* tractabimus ³⁶⁰⁴ *ms.* de Prædestinatione et libero Arbitrio. ³⁶⁰⁵ Præstitutio *ms.* *Vict.* 3. et 13. prædestitutio hoc modo prædestinare, dum malos et eorum mala opera non corrigit *ms.* si hoc modo dicimus prædestinare Deum malos et eorum mala opera, quando eos et eorum malo opera non corrigit ³⁶⁰⁶ In malis autem *ms.* ac in malis ³⁶⁰⁷ Dubitari utique *ms.* *Vict.* 3. et 13. Dubitari itaque ³⁶⁰⁸ Quemadmodum justum futurum necessitate *ms.* quemquam justum futurum ex necessitate ³⁶⁰⁹ Sed quod erit aut *ms.* sicut erit aut

necessarium, aut spontaneum; ita prædestinatio quæ non mutatur, non prædestinat nisi sicut est in præscientia. Et, quemadmodum quod præscitur, licet in æternitate sit immutabile, tamen in tempore aliquando antequam sit, mutari potest; ita est per omnia de prædestinatione. Patet igitur ex his quæ dicta sunt, si bene considerentur, quia nec prædestinatio excludit liberum arbitrium, nec liberum arbitrium adversatur prædestinationi. Siquidem omnia illa, quibus supra monstravimus liberum arbitrium præscientiæ non repugnare, pariter ostendunt illud prædestinationi concordare. Non ergo rationabiliter, **128** quoties aliquid contingit, operante spontanea voluntate, velut cum homo homini facit injuriam unde ab illo occiditur, quidam clamant dicentes: Sic præscitum et prædestinatum erat a Deo; èt ideo necessitate factum est, nec aliter fieri potuit. Quippe nec qui alium injuria irritavit, nec qui se vindicavit, hoc fecit necessitate, sed sola voluntate; quia si non sponte voluisset, neuter quod fecit fecisset.

QUÆSTIO III.

DE CONCORDIA GRATIÆ ET LIBERI ARBITRII ³⁶⁹⁸.

Restat nunc ut de gratia et eodem libero arbitrio, eadem gratia adjuvante, consideremus.

CAP. I [al. XI]. — *Proponitur difficultas ex Scripturis circa gratiæ et libertatis concordiam.*

Quæstio ista inde nascitur, quia divina Scriptura ita loquitur aliquando ut nihil videatur liberum arbitrium prodesse ad salutem, sed sola gratia; aliquando vero ita, velut tota nostra salus in libera nostra consistat voluntate. De gratia siquidem dicit Dominus: *Sine me nihil potestis facere* (Joan. xv, 5); et: *Et nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi, 44). Et Paulus apostolus: *Quid autem habes quod non accepisti?* (I Cor. iv, 7.) Et de Deo: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat* (Rom. ix, 18); et: *Neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Ibid., 16). Multa quoque alia leguntur, quæ soli gratiæ sine libero arbitrio bona nostra opera et salutem ³⁶⁹⁹ nostram videntur attribuire. Plures etiam asserunt experimento se probare quod homo nequaquam ullo libero fulciatur arbitrio; quoniam multos ³⁶⁹⁸ absque numero, immenso mentis et corporis conatu niti sentiunt: qui ³⁶⁹⁹ quadam difficultate, imo impossibilitate aggravati nihil proficiunt, aut post magnum profectum repente irreparabiliter deficiunt. Liberum autem arbitrium monstrat eadem Scriptura nos habere hoc modo. Dicit Deus per Isaiam: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis* (Isa. i, 19). Et David: *Quis est homo, qui vult vitam; diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Diverte a malo, et fac bo-*

num (Psal. xxxiii, 15, 14, 13). Et Dominus in Evangelio: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. xi, 28, 29). Plura etiam alia et innumerabilia sunt, quæ videntur liberum arbitrium ad bene operandum excitare; et quia monita ³⁶⁹⁸ contemnit, exprobrare: quod auctoritas divina nequaquam faceret, si voluntatis libertatem nullam in homine cognosceret. Sed nec ullo modo esset, cur Deus bonis vel malis pro meritis singulorum juste retribuere, si per liberum arbitrium nullus bonum vel malum faceret. Quoniam ergo in sacra Scriptura quædam invenimus, quæ soli gratiæ favere videntur; et quædam, quæ solum liberum arbitrium statuere sine gratia putantur, fuerunt quidam superbi, qui totam virtutum efficaciam ³⁶⁹⁷ in sola libertate arbitrii consistere sunt arbitrati: et sunt nostro tempore multi, qui liberum arbitrium esse aliquid penitus desperant. In hac itaque quæstione hæc erit nostra intentio ³⁶⁹⁸, ut liberum arbitrium simul esse cum gratia, et cum ea operari in multis monstremus: sicut illud cum præscientia atque prædestinatione concordare reperimus.

CAP. II [al. XII]. — *De libertate arbitrii, sine qua salutem nemo meretur; et de gratia, sine qua nullus salvatur homo, hic agitur.*

Sciendum est quia sicut non de alio libero arbitrio fit hæc, ut supra dixi, quæstio nisi de illo ³⁶⁹⁹ sine quo salutem nemo meretur, postquam intelligibilem habet ætatem; ita non de alia gratia quam de illa sine qua nullus salvatur homo. Omnis enim creatura gratia existit, quia gratis facta est; et multa bona dat Deus per gratiam in hac vita, sine quibus homo salvari potest ³⁷⁰⁰. In infantibus quidem, qui baptizati moriuntur antequam suo possint uti libero arbitrio, non apparet concordia quam quærimus; quoniam in illis gratia sola operatur salutem, sine illorum libero arbitrio. Nam hoc quoque gratia est quia datur aliis voluntas ut illis sua fide subveniant. In habentibus itaque intelligibilem ætatem monstrandum est quod investigamus; quia de his solum versatur hæc quæstio. Quicumque autem ex his salvantur, per justitiam salvari dubium non est. Justis enim promittitur vita æterna; quia *justi in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum* (Sap. v, 16). Quod autem justitia sit rectitudo voluntatis, sacra sæpe monstrat ³⁷⁰¹ auctoritas. Quia de re sufficit unum exemplum proponere: cum enim dixisset David (Psal. xciii, 14, 15): *Non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet, quoadusque justitia convertatur in judicium, ut doceret nos quid esset justitia, in-*

VARIÆ LECTIONES.

³⁶⁹⁸ mss. de Gratia et libero arbitrio. ³⁶⁹⁹ Opera ad salutem mss. Vict. et Cister. opera et salutem ³⁶⁹⁸ Quoniam multi mss. quoniam multos ³⁶⁹⁹ Nituntur ut bene vivant, qui mss. niti sentiunt, qui ³⁶⁹⁸ Et qui monita mss. et quia monita ³⁶⁹⁷ Virtutem et efficaciam mss. virtutum efficaciam ³⁶⁹⁹ Sit hoc: ut supra dixi, quam de illo mss. fit non potest mss. salvari potest ³⁷⁰¹ Sacre scriptura

terrogando ait : *Et qui juxta illam?* Ad quod ipse sibi respondens ait : *Omnes qui recto sunt corde, hoc est, qui recta sunt voluntate.* Quamvis enim corde credamus et intelligamus, sicut corde volumus, non tamen judicat Spiritus sanctus illum rectum habere cor qui recte credit et intelligit, et non recte vult; quia non utitur rectitudine fidei et intellectus ad recte volendum, propter quod datum est rationali creaturæ recte credere et intelligere. Nam neque rectum intellectum dicendus est habere, qui secundum illum non recte vult; neque dicitur facere fidem, nisi mortuam, qui secundum fidem non recte vult operari; propter quod fides dicitur, et datur ³⁷⁰². Recte igitur intelligimus David dixisse rectos corde, rectos voluntate. Sed, ne quis existimet auctoritate divina dici justum illum vel rectum, qui non nisi propter aliud tenet ³⁷⁰³ rectitudinem voluntatis, dicimus justitiam rectitudinem esse voluntatis propter se servatam: qui enim solum propter aliud illam ³⁷⁰⁴ servat, non eam diligit; sed illud propter ³⁷⁰⁵ quod illam servat; et ideo non est dicendus justus, nec talis rectitudo nominanda est justitia. Quando de præscientia et libero arbitrio tractabamus (*Quæst. 1, cap. 6*); exemplo quodam monstravimus esse posse simul rectitudinem hanc, quam voco justitiam, et liberum arbitrium: per quod planum est intelligere in aliis multis similiter esse. Si ergo possumus ostendere nullam creaturam hanc adipisci posse rectitudinem nisi per gratiam, manifesta erit inter gratiam et liberum arbitrium, ad salvandum hominem, concordia quam quærimus.

CAP. III [al. XIII]. — *Rectitudo, qua salutem consequimur, non nisi per gratiam obtinetur.*

Dubium utique ³⁷⁰⁶ non est quia voluntas non vult recte, nisi quia recta est. Sicut namque non est acutus visus quia videt acute, sed ideo videt acute quia acutus est: ita voluntas non est recta quia vult recte; sed recte vult quoniam est recta. Cum autem vult hanc rectitudinem, procul dubio recte vult; non ergo vult rectitudinem ³⁷⁰⁷, nisi quia recta est: idem autem **129** est voluntati rectam esse, et rectitudinem habere. Palam igitur est quia non vult rectitudinem, nisi quia rectitudinem habet. Non nego voluntatem rectam velle rectitudinem quam nondum habet, quando vult majorem quam habeat; sed dico nullam ³⁷⁰⁸ eam posse velle rectitudinem, si non habet rectitudinem qua illam velit. Consideremus nunc utrum aliquis hanc rectitudinem non habens, eam aliquo modo a se habere possit. Utique a se illam habere nequit, nisi aut

volendo aut non volendo. Volendo quidem nullus valet eam per se adipisci; quia nequit eam velle, nisi illam habeat. Quod autem aliquis non habens rectitudinem voluntatis, illam valet per se non volendo assequi, mens nullius accipit. Nullo igitur modo potest eam creatura habere a se. Sed neque creatura valet eam habere ab alia creatura. Sicut namque creatura nequit creaturam salvare; ita non potest illi dare per quod debeat salvari ³⁷⁰⁹. Sequitur itaque quia nulla creatura rectitudinem habet, quam dixi voluntatis, nisi per gratiam. Hanc autem rectitudinem per liberum arbitrium servari posse, sicut supra dixi, monstravimus. Deo igitur largiente, invenimus gratiam ejus, ad salvandum hominem, cum libero arbitrio concordare; ita ut gratia sola possit hominem salvare, nihil ejus libero arbitrio agente (sicut fit in infantibus), et in inintelligentibus ³⁷¹⁰ ipsa semper adjuvet liberum arbitrium naturale, quod sine illa nihil valet ad salutem, dando voluntati rectitudinem quam servet per liberum arbitrium. Et quamvis non omnibus det, quoniam *cui vult miseretur et quem vult indurat* (*Rom. ix, 18*); nulli tamen dat pro aliquo præcedenti merito, quoniam *quis prior Deo dedit, et retribuetur ei?* (*Rom. xi, 85*.) Si autem voluntas, per liberum servando arbitrium quod accipit, meretur aut augmentum acceptæ justitiæ, aut etiam potestatem pro bona voluntate, aut præmium aliquod: hæc omnia fructus sunt primæ gratiæ, et gratia pro gratia; et ideo totum imputandum est gratiæ, quia *neque volentis est, quod vult, neque currentis est, quod currit; sed miserentis est Dei* (*Rom. ii, 16*). Omnibus enim, excepto solo Deo, dicitur: *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid ³⁷¹¹ gloriaris, quasi non acceperis?* (*I Cor. iv, 7*.)

CAP. IV [al. XIV]. — *Eadem rectitudo non nisi per gratiam conservatur.*

Quomodo quidem libertas voluntatis tenentis acceptam rectitudinem, nulla necessitate ut illam deserat, expugnetur, sed difficultate impugnetur, nec eidem difficultati ³⁷¹² invita, sed volens cedat: in tractatu de libertate arbitrii puto me ostendisse (*cap. 5, 6, 7, 8, 9*). Quibus autem modis, post eandem rectitudinem acceptam, liberum arbitrium gratia adjuvet ut servet quod accipit: quamvis non omnes valeam enumerare, multifariam enim hoc facit; tamen non erit inutile aliquid inde dicere ³⁷¹³. Nemo certe servat rectitudinem hanc acceptam, nisi volendo; velle autem illam aliquis nequit, nisi habendo: habere vero illam nullatenus valet, nisi

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁰² Qui secundum illum non recte vult operari, propter quod fides dicitur et datur *ms.* qui secundum illum non recte vult: neque dicitur habere fidem nisi mortuam, qui secundum fidem non recte vult operari, propter quod fides datur ³⁷⁰³ Propter aliquid tenet *ms.* propter aliud tenet ³⁷⁰⁴ Propter aliquid illam *ms.* propter aliud illam ³⁷⁰⁵ Sed aliud propter *ms.* sed illud propter ³⁷⁰⁶ Dubium itaque *ms.* Dubium utique ³⁷⁰⁷ Vult rectitudinem *ms.* vult hanc rectitudinem ³⁷⁰⁸ Sed illam dico, nullam *ms.* sed dico nullam ³⁷⁰⁹ Quod potest eam salvare *ms.* quod debeat salvari ³⁷¹⁰ Et in non intelligentibus *ms.* *Vict. et Cister.* et in intelligentibus ³⁷¹¹ Accepisti? quid *ms.* accepisti? Quod si accepisti, quid ³⁷¹² Eadem voluntati *ms.* eidem difficultati ³⁷¹³ Aliquid mihi dicere *ms.* aliquid inde dicere

per gratiam. Sicut ergo illam nullus accipit, nisi gratia præveniente; ita nullus eam servat, nisi eadem gratia subsequente. Nempe, quamvis illa eaderet per liberum arbitrium, non tamen est tantum imputandum libero arbitrio, quantum gratiæ, cum hæc rectitudo servatur; quoniam illam liberum arbitrium non nisi per gratiam prævenientem et subsequentem habet et servat. Sic autem gratia subsequitur donum suum, ut nunquam sive parvum sive magnum sit, illud dare deficiat, nisi liberum arbitrium volendo aliud, rectitudinem ³⁷¹⁵ quam accepit, deserat. Nunquam enim separatur hæc rectitudo a voluntate, nisi quando aliud vult, quod huic rectitudini non concordat; sicut, cum quis accipit rectitudinem volendi sobrietatem, et rejicit eam volendo immoderatam bibendi voluptatem. Quod cum facit sua voluntate, et ideo sua culpa perdit gratiam quam accepit. Adjuvat etiam gratia liberum arbitrium, quando ut deserat rectitudinem acceptam impugnatur, mitigando aut penitus removendo vim tentationis impugnantis, aut augendo affectum ejusdem rectitudinis. Denique, cum omnia subjaceant dispositioni Dei, quidquid contingit homini, quod adjuvet liberum arbitrium ad accipiendum aut ad servandum hanc, de qua loquor, rectitudinem, totum gratiæ imputandum est ³⁷¹⁶. Dixi omnem justitiam esse rectitudinem voluntatis propter se servatam. Unde sequitur omnem habentem hanc rectitudinem habere justitiam, et esse justum; quoniam omnis habens justitiam justus est. Non tamen sentio justis omnibus promissam esse vitam perpetuam, sed illis tantum qui sunt justis sine omni injustitia. Illi enim proprie et absolute dicuntur justis et recti corde. Est enim aliquis secundum aliquid justus, et secundum aliquid injustus, ut qui castus est et invidus ³⁷¹⁷. Talibus non promittitur beatitudo justorum; quoniam, sicut vera beatitudo est sine omni indigentia, ita nulli datur nisi justo sine omni injustitia. Nam, quoniam beatitudo quæ justis promittitur, erit similitudo angelorum Dei: sicut in angelis bonis nulla est injustitia, ita nullus illis sociabatur cum aliqua injustitia. Quomodo autem fiat homo sine omni injustitia, non est hujus nostri propositi ostendere. Scimus tamen hoc per sancta studia Christiano ³⁷¹⁸, et per gratiam Dei ³⁷¹⁹ esse possibile.

CAP. V [al. XV]. — *Elucidantur Scripturæ, quæ soli gratiæ, et quæ soli libertati salutem tribuere videntur.*

Si bene considerentur quæ dicta sunt, aperte cognoscitur quia cum aliquid dicit sacra Scriptura pro gratia, non amovet omnino liberum arbitrium; neque cum loquitur pro libero arbitrio, excludit

gratiam: quasi sola gratia, aut liberum arbitrium solum sufficiat ad salvandum hominem, sicut videtur illis qui hanc faciunt quæstionem. Ita quippe intelligenda sunt dicta divina; ut, hoc excepto quod dixi de infantibus, nec sola gratia, nec solum liberum arbitrium salutem hominis operetur. Quippe enim dicit Dominus: *Sine me nihil potestis facere* (Joan. xv, 5), non ait: Nihil valet vobis vestrum liberum arbitrium; sed nihil potest sine ³⁷¹⁸ mea gratia. Et cum legitur: *Neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ii, 16): non negatur in volente, et in currente ³⁷¹⁹ aliquid prodesse liberum arbitrium; sed significatur non esse imputandum libero arbitrio quod vult et quod currit, sed gratiæ. Nam ait: *Neque volentis, neque currentis est*, subaudiendum est, *quod vult et quod currit*: velut cum aliquis nudo, cui nihil debet, et qui nullum a se potest indumentum habere, dat vestem; non tamen, quamvis ipse habeat potestatem utendi et non utendi accepta veste, si ea utitur, imputandum est induto quia indutus est, sed danti vestem. Quapropter ita dici potest: *Non est induti quod est indutus, sed miserentis*; id est vestem dantis. Multo vero magis hoc diceretur, si ille qui dedit vestem, dedisset etiam potestatem servandi eam et utendi: sicut Deus homini, cum dat rectitudinem sæpefatam ³⁷²⁰, dat etiam potestatem servandi et utendi; quia dedit prius liberum arbitrium ad servandum illam et utendum. Si vero nudo cui nihil deberetur ³⁷²¹, non daretur vestis; aut si ipse acceptam projiceret, nulli nisi ipsi imputaretur ejus nuditas. Ita, cum Deus alicui concepto et nato in peccato, cui nihil nisi pœnam debet, dat velle et currere; non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: et qui eandem gratiam non accipit aut acceptam rejicit, ejus est, non Dei, quod in sua duritia et iniquitate permanet. Idem intellectus habendus est in aliis, in quibus Scriptura loquitur pro gratia, **130** ut scilicet liberum non excludatur arbitrium. Similiter quando ita loquuntur divina dicta, ut libero arbitrio soli videantur salutem hominis attribuire, nullo intellectu gratia separanda est. Sicut ergo, quamvis naturalis usus non procreet prolem sine patre, nec nisi per matrem, non tamen removet ullus intellectus aut patrem, aut matrem a generatione prolis; ita gratia et liberum arbitrium non discordant, sed conveniunt ad justificandum et salvandum hominem.

CAP. VI [al. XVI]. — *Quomodo non sit supervacuum homines ad fidem, et ad ea quæ fides exigit, invitare.*

In his tamen, in quibus videtur Scriptura liberum arbitrium ad recte volendum et operandum invitare,

VARIÆ LECTIONES.

³⁷¹⁵ Volendo rectitudinem *mss.* volendo aliud, rectitudinem ³⁷¹⁶ Suae gratiæ imputandum est *mss.* totum gratiæ imputandum est ³⁷¹⁷ Castus est invidus *mss.* castus est et invidus ³⁷¹⁸ Perfecto studio hoc Christiano *mss.* hoc per sancta studia Christiano ³⁷¹⁹ Nihil potest sine *mss.* *Gem. Vict. 3. et 9. et Cister.* Nihil prodest sine ³⁷²⁰ Neque in currente *mss.* *Vict. et Cister.* et currente ³⁷²¹ Sæpe tactam *mss.* sæpe fatam ³⁷²² Cui nihil debetur *mss.* cui nihil deberetur

difficultas est. Quæritur cur hominem ³⁷²² invitat A ad recte volendum, et quare arguit non obedientem, cum ipsam rectitudinem nemo possit, nisi gratia dante, habere vel accipere? Sciendum quia, sicut terra innumerabiles herbas et arbores, sine quibus humana natura alitur, aut etiam quibus perimitur, sine omni hominis cura profert; illas vero, quæ nobis ad vitam nutriendam maxime sunt necessariae, ³⁷²³, non sine magno labore atque cultore, nec absque seminibus: ita corda humana sine doctrina sive studio sponte quasi germinant cogitationes et voluntates nihil utiles saluti, aut etiam noxias; illas vero, sine quibus ad salutem animæ non proficimus, nequaquam sine generis sui semine et laboriosa cultura concipiunt et germinant. Unde illos homines, quibus talis cultura impenditur, B agriculturam Dei (I Cor. III, 9) vocat Apostolus. Est autem semen hujus agriculturæ verbum Dei; imo non verbum, sed sensus qui percipitur per verbum: vox namque sine sensu nihil constituit in corde. Nec solum sensus verbi, sed omnis sensus vel intellectus rectitudinis, quem mens humana sive per auditum, sive per lectionem, sive per rationem, sive quolibet alio modo concipit, semen est recte volendi ³⁷²⁴. Nullus namque velle potest, quod prius corde non concipit; velle autem credere quod est credendum, est recte velle. Nemo ergo potest hoc ³⁷²⁵ velle, si nescit quod credendum est. Cum enim præmisisset Apostolus: *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (Rom. x, 13), subjunxit: *Quomodo ergo invocabunt* ³⁷²⁶, *in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient* ³⁷²⁷ *sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* (Ibid., 14.) Et paulo post: *Ergo fides ex auditu; auditus vero per verbum Christi* (Ibid., 17). Quod autem dicit fidem esse ex auditu, intelligendum est quia fides est ex hoc quod concipit mens per auditum; neque ita ut sola conceptio mentis faciat fidem in homine, sed quia fides esse nequit sine conceptione. Addita namque rectitudine volendi conceptioni per gratiam, fit fides; quia credit quod audit. Auditus autem est per verbum Christi, hoc est per verbum prædicantium Christum. Prædicantes vero non sunt nisi mittantur; sed quod mittuntur, gratia est. Quapropter et prædicatio gratia ³⁷²⁷ est; quia gratia est quod descendit ex gratia, et auditus est gratia, et intellectus ex auditu gratia, et rectitudo volendi gratia est. Verum missio, prædicatio, auditus, intellectus nihil sunt, nisi voluntas velit quod mens intelligit:

quod voluntas facere nequit, nisi accepta rectitudi-
 dine: recte namque vult, cum vult quod debet. Ita
 quod mens ex auditu verbi concipit, est semen præ-
 dicantis ³⁷²⁸; et rectitudo est incrementum quod
 Deus dat, sine quo *neque qui plantat, neque qui*
rigat, est aliquid; sed qui incrementum dat, Deus
(I Cor. III, 7). Sicut ergo Deus in principio per mi-
 raculum fecit frumentum, et alia de terra nascentia
 ad alimentum hominum sine cultore et seminibus;
 ita, sine humana doctrina mirabiliter fecit corda
 prophetarum, et apostolorum, nec non et evangeli-
 starum, fecunda ³⁷²⁹ salutaribus seminibus: unde
 accipimus quidquid salubriter in agricultura Dei ad
 alimentum animarum seminamus ³⁷³⁰; sicut non nisi
 de primis terræ seminibus habemus, quod ad nutri-
 mentum corporum propagamus. Siquidem nihil
 utiliter ³⁷³¹ ad salutem spiritualem prædicamus, quod
 sacra Scriptura Spiritus sancti miraculo fecundata
 non protulerit, aut intra se non contineat. Nam, si
 quid ratione dicamus aliquando, quod in dictis ejus
 aperte monstrare aut ex ipsis probare nequimus,
 hoc modo per illam cognoscimus utrum sit accipien-
 dum aut respuendum. Si enim aperta ratione colligitur,
 et illa ex nulla parte contradicit ³⁷³²; quoniam ipsa sicut
 nulli adversatur veritati, ita nulli
 favet falsitati: hoc ipso quia non negat quod ratione
 dicitur, ejus auctoritate suscipitur. At, si ipsa nostro
 sensui indubitanter repugnat; quamvis nobis ratio
 nostra videatur inexpugnabilis ³⁷³³, nulla tamen
 veritate fulciri credenda est. Sic itaque sacra Scriptura
 omnis veritatis, quam ratio colligit, auctoritatem
 continet, cum illam aut aperte affirmat, aut
 nullatenus negat. Videamus nunc in exemplis quomodo
 verbum sit semen. Cum audiunt quibus dicitur ³⁷³⁴:
Si volueritis, et audieritis me (Isa. I, 19),
 intelligunt et cogitant quod dicitur velle et audire,
 hoc est obedire: qui enim audit et non obedit, di-
 citur non audire. Sed obedire nequeunt, nisi velint;
 velle autem obedire, est recte velle: recte vero
 velle nemo potest, nisi habeat rectitudinem volun-
 tatis, quam nullus habet homo, nisi per gratiam.
 Verum rectitudo volendi aliquid nulli datur, nisi
 intelligenti velle, et quod velle debet. Videmus itaque
 quod dictum est: *Si volueritis et audieritis*
me, semen esse ³⁷³⁵ nequaquam per se ad aliquem
 D fructum germinans sine adiectione rectitudi-
 nis; nec ipsam rectitudinem dari, nisi seminibus.
 Similiter cum dicit Deus: *Convertimini ad me*
(Isa. XLV, 22; Joel II, 12; Zach. I, 3), semen est
 sine germine, quandiu hominis voluntatem non
 convertit Deus ad volendum conversionem, quam

VARIE LECTIONES.

³⁷²² Quia cur hominem *mss.* quæritur cur hominem ³⁷²³ Illa vero. . necessaria *mss.* Vict. illas vero. . necessariae ³⁷²⁴ Semen recte volendi dicitur *mss.* Vict. et Cister. semen est recte volendi. ³⁷²⁵ Nemo ergo recte potest hoc *mss.* nemo ergo potest hoc ³⁷²⁶ Quomodo invocabunt. . quomodo audient *mss.* Quomodo ergo invocabo. . Quomodo autem audient ³⁷²⁷ Prædicatio gratiæ est *mss.* Vict. et Cister. prædicatio est gratia ³⁷²⁸ Est prædicantis *mss.* est semen prædicantis ³⁷²⁹ Et Evangelistarum fecunda *mss.* Et Evangelia fecunda ³⁷³⁰ Animarum servamus *mss.* animarum seminamus ³⁷³¹ Nihil utile ad *mss.* nihil utiliter ad ³⁷³² Et illi ex. . contradicitur *mss.* et illa ex. . contradicit ³⁷³³ Impugnabilis *mss.* inexpugnabilis ³⁷³⁴ Aut quomodo quibus dicitur *mss.* cum audiunt quibus dicitur ³⁷³⁵ Me: modo semen esse *mss.* me: semen esse

cogitat, cum audit, *convertimini*, sine quo semine nullus potest velle converti. Dicitur etiam *converti*, *convertimini*? aut ut magis convertantur, aut ut *servent* ³⁷²⁶ quod *conversi* sunt. Qui vero dicunt: *Converte nos, Deus* (*Psal. LXXXIV, 5*), jam aliquatenus *conversi* sunt; quia rectam voluntatem habent, cum volent *converti*; sed orant per hoc ³⁷²⁷ quod jam *acceperint*, ut *augeatur* eorum *conversio* ³⁷²⁸, sicut illi qui *credentes, Auge nobis fidem* (*Luc. XVII, 5*) *dixerunt*. Ac si *dicerent* illi et isti: *Auge in nobis quod dedisti; perfice quod cœpisti*. Quod de his ostendi, similibus quoque intelligendum est. Sicut igitur terra non germinat naturaliter ea quæ maxime necessaria sunt salutis corporis nostri sine seminibus, et licet Deus non det incrementum omni semini, non tamen cessant agricolæ nostri *seminare* in spe *messis* aliquantulæ; ita terra cordis humani non profert fructum fidei et justitiæ sine congruis seminibus: et quamvis Deus non faciat cuncta hujusmodi semina germinare, tamen præcipit agricolis suis in spe instantissime verbum suum *seminare*. Ostendimus, ut puto, quomodo non sit supervacaneum homines ad fidem Christi, et ad ea quæ fides hæc *exigit* ³⁷²⁹ invitare, quamvis non omnes hanc invitationem suscipiant.

CAP. VII [al. XVII]. — *Quod juste arguantur qui inritati reluctantur; quamvis sequi invitationem nequeant absque gratia.*

Dixi etiam posse quæri cur arguantur ³⁷³⁰ illi qui verbum Dei non suscipiunt, cum hoc facere nequeant nisi gratia eorum voluntates dirigente. Dicit enim **131** Dominus de Spiritu sancto: *Ille arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me* (*Joan. XVI, 8*) ³⁷³¹. Ad quod licet forsitan difficile sit respondere; quod tamen Deo dante possum, tacere non debeo. Notandum est quia impotentia quæ descendit ex culpa non excusat impotentem, culpa manente. Unde in infantibus, in quibus *exigit* Deus a natura humana justitiam, quam accepit in primis parentibus cum potestate servandi illam in omnem prolem suam, non excusat eam impotentia habendi justitiam; quoniam propter culpam in hanc corrui impotentiam: hoc ipsum namque, quia non habet quod per se resumere nequit, est illi habendi ³⁷³² impotentia; in quam ideo ³⁷³³ cecidit, quia sponte deseruit quod servare potuit. Quoniam ergo peccando deseruit justitiam, ad peccatum illi imputatur impotentia, quam ipsa peccando sibi fecit. Nec solum impotentia justitiam habendi, sed etiam impotentia illam intelligendi, similiter in non baptizatis imputatur ad

peccatum; quoniam pariter descendit a peccato. Possumus etiam rationabiliter asserere quia quod a prima conditionis humanæ dignitate, ac fortitudine, atque pulchritudine, minorata et corrupta est, illi ad culpam imputatur. Per hoc namque minoravit, quantum in ipsa fuit, honorem et laudem Dei ³⁷³⁴. Quippe secundum dignitatem operis laudatur et prædicatur sapientia artificis ³⁷³⁵. Quanto igitur natura humana pretiosum opus Dei, unde ipse glorificandus erat, in se minoravit atque sedavit; tanto sua culpa Deum exhonoravit. Quod illi ad tantum statuitur peccatum ³⁷³⁶, ut non nisi per mortem Dei deleatur. Siquidem ipsos motus, sive appetitus, quibus propter peccatum Adæ, sicut bruta animalia, subjacemus (quos Apostolus vocat carnem et concupiscentiam ³⁷³⁷, quam invitum se tolerare manifestat, cum dicit: *Quod odi illud facio* [*Rom. VII, 15*], id est nolens concupisco), satis ostendit sacra auctoritas imputari ad peccatum. Quippe cum de solo motu iræ, sine opere ³⁷³⁸ vel voce, dicit Dominus: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* (*Matth. V, 22*): aperte monstrat culpam non esse levem, quam tam gravis, scilicet mortis, sequitur damnatio. Ac si dicat: Qui facit, quod homo non debet facere, nec faceret, si non peccasset; auferri debet ex hominibus. Et cum Paulus de illis qui carnem, id est concupiscentias, sentiunt nolentes, ait: *Nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant* (*Rom. VIII, 1*), hoc est, non voluntate consentiunt: sine dubio significat eos ³⁷³⁹, qui non sunt in Christo, sequi damnationem, quoties sentiunt carnem, etiam si non secundum illam ambulant. Quoniam sic factus est homo, ut eam sentire ³⁷⁴⁰, sicut de ira dixi, non deberet. Si quis igitur quæ dixi diligenter considerat, nullatenus eos, qui propter culpam suam verbum Dei suscipere nequeunt, recte arguendos dubitat.

CAP. VIII [al. XVIII]. — *Quod omnis culpa et culpabilis impotentia in renatis per baptismum deleantur.*

Quibus autem datur gratia fidei Christianæ, sicut illis in baptismo dimittitur originalis injustitia, cum qua nascuntur: ita omnis culpa impotentia et totius corruptionis, quam propter peccatum primi parentis incurrerunt ³⁷⁴¹, et per quam inhonoratur Deus, ignoscitur. De nulla namque culpa, quæ ante baptismum in illis erat, post baptismum arguuntur; quamvis ipsa corruptio et appetitus, quæ sunt pœna peccati, non statim in baptismo deleantur: nec ullum illis imputatur delictum post baptismum, nisi quod sua voluntate fecerint. Unde apparet quia corruptio,

VARIÆ LECTIONES.

³⁷²⁶ Aut *servent* *mss. Vict. et Cister.* aut ut *servent* ³⁷²⁷ Orant pro hoc *manuscript.* *Vict.* orant per hoc ³⁷²⁸ Ut *augeatur conversio* *mss.* ut *augeatur eorum conversio* ³⁷²⁹ Fides *exigit* *mss.* fides hæc *exigit* ³⁷³⁰ Dixi etiam post: quare arguantur *mss.* Dixi etiam posse quæri cur arguantur ³⁷³¹ Non crediderunt in me *mss. Vict. et Cister.* non credunt in me ³⁷³² Hoc est illi habendum *mss.* est illi habendi ³⁷³³ In qua ideo *mss.* in quam ideo ³⁷³⁴ Laudem Deo *mss.* laudem Dei ³⁷³⁵ Sapientia opificis *mss. Vict.* sapientia artificis ³⁷³⁶ Statuit peccatum *mss.* statuitur peccatum ³⁷³⁷ Carnis concupiscentiam *mss.* carnem et concupiscentiam ³⁷³⁸ Iræ sive opere *mss.* iræ sine opere ³⁷³⁹ Dubio signat eos *mss.* dubio significat eos ³⁷⁴⁰ Ut etiam sentire *mss.* ut eam sentire ³⁷⁴¹ Primi hominis incurrerant *mss.* primi parentis incurrerunt

et mala quæ fuerunt pœna peccati, et post baptismum remanent, non sunt per se peccata. Sola namque injustitia est per se peccatum; et illa quæ sequuntur injustitiam, propter causam suam judicantur peccata, donec ipsa remittantur. Nam si peccata essent, in baptismo delerentur, in quo omnia peccata Christi sanguine lavantur. Item: si proprie peccata dicerentur, essent in brutis animalibus peccata, ad quorum similitudinem illa propter peccata nostra sustinet natura. Est et aliud quod valde timendum est, quod in primo peccato humanæ naturæ cognosci potest. Quoniam enim homo est *spiritus vadens, et non rediens* (*Psal. LXXVII, 3*); postquam sponte cadit (ut de voluntariis peccatis tantum nunc loquar ³⁷⁵³, nullo modo potest resurgere, nisi gratia relevetur; sed merito suo de peccato in peccatum, usque in abyssum peccatorum sine fundo, hoc est, profundam sine æstimatione, demergitur ³⁷⁵³, nisi misericordia retineatur; ita ut etiam illi bonum vertatur in odium, et sit ei in mortem. Unde dicit Dominus apostolis: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit* (*Joan. xv*). Et Apostolus: *Bonus odor sumus Deo, aliis quidem odor mortis in morte, aliis autem odor vitæ in vitam* (*II Cor. II*), propter quod dicitur de Deo, quia cui ³⁷⁵⁴ *vult miseretur, et quem vult indurat* (*Rom. IX*). Verum quorum miseretur, non omnium æqualiter miseretur; neque quos indurat, omnes æqualiter indurat.

CAP. IX [al. XIX]. — *Cur peccato deleto, effectus ejus remaneat: et cur baptizati, atque martyres, non statim incorruptibiles fiant.*

Cur autem in hac vita perseveret in nobis pœna peccati, deleto peccato, alia quæstio est. De qua licet nunc tractare non proposuerimus, breviter tamen dico quia si in incorruptionem ³⁷⁵⁵ statim in baptismo vel in martyrio mutarentur ³⁷⁵⁶ fideles, periret meritum, et homines ³⁷⁵⁷, nisi illi qui primi sine exemplo crederent, nullo merito salvarentur ³⁷⁵⁸. Nempe deficerent fides et spes, sine quibus nullus homo habens intellectum regnum Dei mereri potest: fides namque et spes sunt earum rerum quæ non videntur. Cum enim viderent homines eos qui ³⁷⁵⁹ ad Christum converterentur, statim transire ad incorruptibilitatem: nullus esset qui saltem velle posset se subtrahere a tanta beatitudine, quam videret. Ut ergo gloriosus ³⁷⁶⁰ per fidei atque spei meritum beatitudinem, quam desideramus, adispiscamur: manemus, quandiu in hac vita sumus, in hoc

quod jam non imputatur ad peccatum, quamvis evenit propter peccatum ³⁷⁶¹. Denique non promittitur nobis per baptismum et fidem Christianam beatitudo, quam habebat Adam ante peccatum in paradiso, sed quam habiturus erat, quando completus esset numerus hominum, qui assumendi erant ad perficiendum civitatem supernam, quæ et de angelis et de hominibus est complenda: ubi non generabunt homines, sicut facerent in paradiso. Si ergo conversi ad Christum mox transirent in illam incorruptibilitatem, non essent homines de quibus colligi posset ille numerus: quoniam ad beatitudinem, quam viderent, nullus posset non festinare. Hoc puto esse quod dicit Apostolus de illis: *Qui per fidem operati sunt justitiam, et hi, inquit, omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ne sine nobis consummarentur* (*Hebr. XI, 33, 39, 40*). Si enim quæratur quod nobis melius providerit ³⁷⁶² ex hoc, quia illi non acceperunt repromissionem, nihil convenientius responderi posse video, quam quod supra dixi: quia, scilicet, si illis probatis ³⁷⁶³, non differretur promissa justis beatitudo, periret meritum in illis, qui non per fidem hoc, sed per experimentum cognoscerent: propagatio etiam ³⁷⁶⁴ hominum, de qua nos nati sumus, deficeret: quoniam omnes ad incorruptibilitatem, quam præsentem viderent, currebant. Magnum itaque bonum **132** nobis providit Deus, cum sanctis testimonio fidei probatis distulit acceptionem repromissionis; ut et nos propagæmur, et maneret fides, per quam cum illis repromissionem promereremur; et simul cum illis consummaremur. Alia quoque ratio est cur baptizati, atque martyres, non statim fiunt incorruptibiles. Nempe si quis servum suum, quem proposuerat magnis aliquando ditare honoribus, graviter verberet ³⁷⁶⁵ pro culpa, pro qua nullo modo per se queat satisfacere, post hanc verberationem constituto tempore detrusurus eum in horrendum carcerem, ubi gravissimis torqueatur suppliciis; et sit aliquis potens apud dominum, qui pro illo satisfaciens eum reconciliet: utique plagæ, quas reus ante satisfactionem, dum erat in culpa, merito suscepit, non delentur; sed majora tormenta, in quæ nondum intrusus fuerat ³⁷⁶⁶, reconciliatione præveniente avertuntur; honores quoque, quos ³⁷⁶⁷ suo tempore accepturus erat si non peccasset, et quibus cariturus erat post culpam ³⁷⁶⁸, si non reconciliatur, pro-

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁵³ Nunc loquimur tantum *mss.* tantum nunc loquar *mss. Cister.* tantum non loquatur ³⁷⁵³ Profundo. demergitur *mss.* profundam. demergetur ³⁷⁵⁴ Deo, cui *mss.* Deo, qui cui ³⁷⁵⁵ Si in corruptionem *mss. Vict. 3. et 9. et Cister.* si incorruptionem *mss. Vict. 13.* si incorruptionem ³⁷⁵⁶ Mutarentur *mss. Vict. 13.* reciperent ³⁷⁵⁷ Et homines *mss. Vict.* ut homines ³⁷⁵⁸ Nullo modo salvarentur *mss.* nullo merito salvarentur ³⁷⁵⁹ Viderent homines qui *mss.* viderent homines eos, qui ³⁷⁶⁰ Ut gloriosus *mss.* Ut ergo gloriosus ³⁷⁶¹ Evenerit peccatum *mss. Vict.* evenerit propter peccatum ³⁷⁶² Quæratur quid melius nobis providerit *mss.* quæratur quid melius nobis Deus providerit ³⁷⁶³ Saltem si illis propagatis *mss.* scilicet, si illis probatis ³⁷⁶⁴ Propagatio enim *mss.* propagatio etiam ³⁷⁶⁵ Graviter verberet *mss. Cister.* graviter verberaret ³⁷⁶⁶ In quæ detrusendus fuerat *mss.* in quæ nondum intrusus fuerat *mss. Vict. 13.* in quæ nondum intromissus fuerat ³⁷⁶⁷ Honores quoque suos quos *mss. Vict. et Cister. omitt.* suos ³⁷⁶⁸ Culpam suam si *mss. Vict. et Cister. omitt.* suam

pter perfectam satisfactionem, sicut prius statutum A fuerat, sine omni immutatione traduntur. Quippe si ante reconciliationem exheredatus esset illis honoribus, quemadmodum exheredandus erat ³⁷⁶⁹ post culpam irrecuperabiliter, si non reconciliaretur; non haberet locum subveniendi ulla reconciliatio. Sed quoniam non potuit exheredari honore, quem nondum habebat, nec habere debebat ³⁷⁷⁰, hanc exheredationem prævenire potest reconciliatio, et eam avertere. Si tamen servus ille, dum jacet in ægritudine vapulationis donec ipsa transeat, corde et ore domino suo fidelitatem et correctionem vovet et solvit: ita est inter Deum et hominem. Quippe quando humana natura primum peccavit, hac pœna flagellata est, ut nunquam prolem naturaliter nisi talem, quales videmus ³⁷⁷¹ infantes nasci, generaret; B ac post hanc vitam in inferno, a regno Dei, ad quod facta erat, in perpetuum exsularet, nisi aliquis illam, quod ipsa sola per se facere non poterat, reconciliaret. A quo autem reconciliari queat, non est nisi Christus. In omnibus igitur infantibus naturaliter genitis, cum peccato, et flagellata ³⁷⁷² nascitur: quæ cum ad reconciliationem accedit ³⁷⁷³, flagellatio merito remanet, quam ante reconciliationem suscepit. Quæ autem in inferno tormenta passura erat, in illis quos Christus redemit, remittuntur; et regno Dei, quod post conversationem paradisi ³⁷⁷⁴ terreni suo tempore ³⁷⁷⁵ acceptura erat, donatur: si tamen in fide, quam promittant in baptismo, usque in finem perseverent.

CAP. X [al. XX]. — *Quod si qui nitentes non proficiunt aut deficiunt, hoc non ex impossibilitate fiat.*

Quod autem quidam experimento existimant probari ³⁷⁷⁶ nihil valere liberum arbitrium, quia multi immenso conatu nituntur ut bene vivant, et quadam, ut aiunt, impossibilitate obstante, nihil proficiunt ³⁷⁷⁷, aut post profectum irrecuperabiliter deficiunt ³⁷⁷⁸: non destruit quod ³⁷⁷⁹ rationabiliter monstratum est, liberum scilicet arbitrium cum gratia valere. Ut autem nitentes non proficiant, aut post profectum deficiant, non impossibilitate, sed aliquando gravi, aliquando facile superabili difficultate fieri existimo. Sæpissime namque asserere solemus impossibile nobis esse, quod sine difficultate perficere non valemus. Si enim diligenter unusquisque D motus voluntatis suæ consideret, intelliget se ³⁷⁸⁰ nunquam rectitudinem voluntatis acceptam per gratiam, nisi aliud volendo ³⁷⁸¹ quod simul velle ne-

quit, deserere. Quod certe non facit deficiente potestate servandi eandem rectitudinem, quæ potestas est ipsa libertas arbitrii: sed deficiente voluntate servandi, quæ per se non deficit, sed alia voluntate illam, ut dixi, expellente.

CAP. XI [al. XXI]. — *Quo sensu in homine justo vel injusto sit voluntas recte vivendi.*

Quoniam autem ista consideratio maxime versatur ³⁷⁸² in voluntate, aliquid altius de voluntate, quod, ut puto, non erit inutile, dicendum existimo. Sicut habemus ³⁷⁸³ in corpore membra, et quinque sensus, singula ad suos usus apta, quibus quasi instrumentis utimur; ut sunt manus aptæ ad capiendum, pedes ad ambulandum, lingua ad loquendum, visus ad videndum: ita et anima habet in se quasdam vires, B quibus utitur velut instrumentis ad usus congruos. Est namque ratio in anima, qua sicut suo instrumentum utitur ad ratiocinandum: et voluntas, qua utitur ad volendum. Non enim est ratio vel voluntas tota ³⁷⁸⁴ anima; sed est unaquæque aliquid in anima. Quoniam ergo singula instrumenta habent et hoc quod sunt et aptitudines suas, et suos usus: discernamus in voluntate (propter quam ista dicimus) instrumentum, et aptitudines ejus, et usum ejus: quas aptitudines in voluntate ³⁷⁸⁵ possumus nominare affectiones. Affectum quippe ³⁷⁸⁶ est instrumentum volendi aptitudinibus suis. Unde dicitur hominis anima, cum vehementer vult aliquid, affecta esse ad ³⁷⁸⁶ volendum illud, vel affectuose velle ³⁷⁸⁷. Voluntas itaque ³⁷⁸⁸ dici videtur æquivoce tripliciter. Aliud enim est instrumentum volendi, aliud affectio instrumenti, aliud usus ³⁷⁸⁹ ejusdem instrumenti. Instrumentum volendi est vis illa animæ, qua utimur ad volendum: sicuti est ratio instrumentum ratiocinandi quo utimur cum ³⁷⁹⁰ ratiocinamur; et visus instrumentum videndi, quo utimur cum videmus. Affectio hujus instrumenti est, qua sic afficitur ipsum instrumentum ad volendum aliquid, etiam quando illud quod vult non cogitat: ut si venerit in memoriam; aut statim, aut suo tempore illud velit. Nam sic est instrumentum volendi affectum ad volendum salutem, etiam quando illam non cogitat; ut mox, cum ³⁷⁹¹ venerit in memoriam, statim eam velit: et sic est affectum ad volendum somnum, etiam quando illum non cogitat; ut cum venit in mentem, velit illum suo tempore. Nunquam enim ita est affectum, ut aliquando velit ægritudinem, aut ut velit nunquam dormire. In justo quoque homine similiter est affectum idem

VARIE LECTIONES.

³⁷⁶⁹ Exheredatus erat *ms.* exheredandus erat. ³⁷⁷⁰ Quem non habebat, et nondum habere debebat *ms.* quem nondum habebat, nec habere debebat. ³⁷⁷¹ Quales videmus *ms.* quales videmus ³⁷⁷² In peccato et flagellatio *ms.* cum peccato et flagellata ³⁷⁷³ Reconciliationem accepit *ms.* ad reconciliationem accedit ³⁷⁷⁴ Conversionem paradisi *ms.* conversationem paradisi ³⁷⁷⁵ Suo tempore *ms.* *Vict. 13 omit.* ³⁷⁷⁶ Existimant probare *ms.* existimant probari ³⁷⁷⁷ Nihil proficiunt *ms.* nihil proficiunt ³⁷⁷⁸ Irrecuperabiliter deficiunt *ms.* irrecuperabiliter deficiunt ³⁷⁷⁹ Non destruit quod *ms.* non destruit quod ³⁷⁸⁰ Intelligit se *ms.* intelligit se ³⁷⁸¹ Nisi aliquid volendo *ms.* nisi aliud volendo ³⁷⁸² Magis versatur *ms.* maxime versatur ³⁷⁸³ Sicut enim habemus *ms.* *Vict. et Cister.* sicut habemus ³⁷⁸⁴ Rationalis voluntas tota *ms.* ratio vel voluntas tota ³⁷⁸⁵ Affectus quippe *ms.* *Vict. 3 et 9.* Affectum quippe ³⁷⁸⁶ Affectam esse ad *ms.* affecta esse ad *ms.* *Vict. 9* affectata esse ad ³⁷⁸⁷ Affectuose esse vel velle *ms.* affectuose velle *ms.* *Vict. 9* voluptuose velle ³⁷⁸⁸ Voluntas utique *ms.* *Vict. 9* voluntas itaque ³⁷⁸⁹ Aliud affectio, aliud usus *ms.* aliud affectio instrumenti, aliud usus ³⁷⁹⁰ Qua utimur cum *ms.* quo utimur cum ³⁷⁹¹ Et quando illam non cogitat applicare: ut mox cum *ms.* etiam quando illam non cogitat, ut mox cum

instrumentum ad volendum justitiam, etiam cum A dormit; ut, cum eam cogitat, statim eam velit. Usus vero ejusdem instrumenti est, quem non habemus, nisi cum cogitamus rem quam volumus. Dicitur autem voluntas, et instrumentum volendi, et affectio ejus, et usus ejus. Instrumentum quidem voluntatem vocamus, quando dicimus nos convertere ad diversa volentem, modo scilicet ad volendum ambulare, modo ad volendum sedere, modo ad volendum aliud et aliud. Hoc instrumentum semper habet homo, quamvis non semper illo utatur: sicut habet visum, qui est instrumentum videndi, etiam quando illo non utitur, ut cum dormit; et cum eo utitur, convertit illum modo ad videndum cœlum, modo ad videndum terram, modo ad videndum aliquid aliud.^B Et sic semper habemus instrumentum ratiocinandi, hoc est rationem, qua non semper utimur, et quam ratiocinando ad diversa convertimus³⁷⁹⁸. Affectio vero instrumenti volendi, dicitur voluntas; quando dicimus hominem semper habere voluntatem ut bene sibi sit: vocamus namque hic³⁷⁹⁹ voluntatem, affectionem illam ejusdem instrumenti, qua vult homo bene sibi esse. Eodem modo sanctus homo³⁷⁹⁹ asseritur, etiam cum dormiret non cogitat, indesinenter habere voluntatem juste vivendi³⁷⁹⁹. Et, cum hanc voluntatem asserimus alium alio majorem habere; non aliud dicimus voluntatem, quam illam affectionem ipsius

133 instrumenti, qua vult juste vivere. Instrumentum enim non³⁷⁹⁹ est in alio majus, et in alio minus. Usus autem hujus instrumenti, voluntas nominatur: ut cum dicit aliquis: Modo habeo voluntatem legendi, id est, Modo volo legere; aut, Modo habeo voluntatem scribendi, hoc est, Modo volo scribere. Sicut enim videre, est uti visu, qui est instrumentum videndi; et usus ejus est visio, vel visus, quando visus significat idem quod visio (significat enim etiam visus instrumentum ipsum): ita velle, est uti voluntate, quæ est instrumentum volendi, et usus ejus est voluntas, quæ non est nisi quando cogitamus quod volumus. Voluntas igitur, quæ instrumentum est, una sola est, id est, instrumentum volendi unum solum est in homine; sicut una sola est ratio, id est, unum solum instrumentum ratiocinandi. Voluntas vero, qua instrumentum illud afficitur, duplex est. Nam sicut visus plures habet aptitudines; scilicet, ad vivendum lucem, et per lucem ad videndum figuras, ad videndum³⁷⁹⁷ colores; ita instrumentum volendi duas habet aptitudines, quas voco affectiones: quarum una est ad

volendum commoditatem; altera ad volendum rectitudinem. Nempe nihil vult voluntas, quæ est instrumentum, nisi aut commoditatem aut rectitudinem. Quidquid enim aliud vult, aut propter commoditatem, aut propter rectitudinem vult; et ad has, etiam si fallatur, putat se referre quod vult. Per affectionem quidem quæ est ad volendum commoditatem³⁷⁹⁸, semper vult homo beatitudinem et beatus esse: per illam vero quæ est ad³⁷⁹⁹ volendum rectitudinem, rectitudinem vult, et rectus, id est justus, esse. Propter commoditatem autem vult aliquid: ut cum vult arare vel laborare, ut habeat unde tueatur vitam et salutem, quæ commoda judicat esse. Propter rectitudinem vero: ut cum vult cum labore discere³⁸⁰⁰, ut sciat recte, id est juste, vivere. Voluntas vero, quæ est usus sæpediti instrumenti, non est nisi cum cogitat aliquis quod vult, ut dictum est. Hujus voluntatis multiplex est divisio: de qua non modo, sed forsitan alias dicemus. Velle autem æquivocum est, sicut videre: quemadmodum namque dicitur videre, qui utitur visu; et qui non utitur, sed qui habet aptitudinem videndi: ita asseritur velle, et qui utitur instrumento volendi cogitando quod vult; et qui non utitur, quoniam affectionem, hoc est aptitudinem, habet volendi. Per hoc etiam cognosci potest aliam esse voluntatem instrumentum volendi, aliam ejus affectionem, aliam usum ejusdem instrumenti: quia si dicitur justus homo, etiam cum dormit et nihil cogitat, habere voluntatem juste vivendi; et injustus homo negatur habere, cum dormit, voluntatem juste vivendi: eadem voluntas negatur de injusto, quæ asseritur de justo. Palam autem est quia cum dicimus non esse in injusto dormiente voluntatem juste vivendi, non negatur in eo esse voluntas, quam dixi instrumentum: quoniam eam³⁸⁰¹ semper habet omnis homo dormiens et vigilans. Quapropter quoniam non alia voluntas pronuntiatur hoc modo in bono esse homine, quam illa quæ removetur a malo: non significatur in bono esse voluntas, quæ instrumentum; sed illa, qua afficitur instrumentum. Quod autem in dormiente, nisi somniet, non sit voluntas quæ est usus, dubium non est: quare, cum dicitur in dormiente justo³⁸⁰² voluntas juste vivendi, non ibi D intelligitur voluntas³⁸⁰³ usus. Non est igitur voluntas affectio, voluntas instrumentum, aut voluntas usus; voluntatem quoque instrumentum non esse voluntatem usum nullus ignorat; quoniam cum dico me non habere voluntatem scribendi, nemo intelligit

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁹⁸ Convertit animus *ms. Gem.* convertitur animus *Vict. et Cister.* convertimus ³⁷⁹⁸ Vocamus namque hanc *ms.* vocamus namque hic ³⁷⁹⁹ Modo cum sanctus homo *ms.* modo sanctus homo ³⁷⁹⁹ Vivendi dicitur. Et cum *ms.* vivendi. Et cum ³⁷⁹⁹ Instrumentum vero non *ms.* Instrumentum enim non ³⁷⁹⁷ Figuras, et per figuras ad videndum *ms.* figuras, ad videndum ³⁷⁹⁸ Quæ ad volendum commoditatem pertinet *ms. Vict. et Cister.* quæ est ad volendum commoditatem: ³⁷⁹⁹ Quæ nunc est ad *ms. Vict. et Cister.* quæ est ad ³⁸⁰⁰ Vult laborare vel discere *ms.* vult cum labore discere *ms. Cister.* vult labore discere ³⁸⁰¹ Palam autem est quia cum dicimus non esse injusto dormienti voluntatem juste vivendi: non negatur voluntas in eo esse quam dixi instrumentum, quoniam eam *ms. Vict. 13.* In injusto autem non negatur esse voluntas instrumentum; quoniam eam *ms. alia.* palam. . in injusto dormiente voluntatem, etc. *ut in editis.* ³⁸⁰² In dormiente justa *ms.* in dormiente justo ³⁸⁰³ Non intelligitur voluntas *ms.* non ibi intelligitur voluntas

me non habere instrumentum volendi. Alia est ergo A voluntas instrumentum, alia voluntas affectio, alia voluntas usus. Voluntas quidem instrumentum movet omnia alia instrumenta, quibus sponte utimur, et quæ sunt in nobis, ut manus, lingua, visus; et quæ sunt extra nos, ut stylus, et securis; et facit omnes voluntarios motus: ipsa vero se suis affectionibus movet: unde dici potest instrumentum seipsum movens. Dico voluntatem instrumentum omnes voluntarios motus facere: sed si ³⁸⁰⁵ diligenter consideramus, ille verius ³⁸⁰⁶ dicitur facere omne quod facit natura aut voluntas, qui facit naturam et instrumentum volendi cum affectionibus suis, sine quibus idem instrumentum nihil facit.

CAP. XII [al. XXII]. — Quod ex voluntate rectitudinis aut commodi procedat omne meritum hominis, sive ad salutem, sive ad damnationem.

Ex his duabus affectionibus, quas etiam voluntates dicimus, descendit omne meritum hominis, sive bonum, sive malum. Quæ duæ voluntates etiam in hoc differunt ³⁸⁰⁶ quia illa, quæ est ad volendum commodum, inseparabilis est; illa vero quæ est ad volendum rectitudinem, separabilis fuit, ut supra dixi (*Dial. de lib. arb.*, c. 14.), in principio in angelis, et in primis nostris parentibus; et est adhuc in hac vita manentibus. In hoc quoque differunt quia illa, quæ est ad volendum commodum, non est hoc quod ipsa vult: illa vero quæ est ad ³⁸⁰⁷ volendum rectitudinem, rectitudo est. Nullus quippe rectitudinem vult, nisi rectitudinem habens: neque potest aliquis rectitudinem velle, nisi rectitudine. Palam C autem est ejus voluntatis, quæ est instrumentum, istam esse rectitudinem. Hanc pronuntiamus, cum justitia designatur rectitudo voluntatis propter se servata. Hæc est etiam veritas illa voluntatis, in qua arguitur a Domino diabolus non stetisse: quod dixi (cap. 4) in tractatu de veritate. Nunc considerandum est quomodo ex his duabus voluntatibus, quas voco aptitudines sive affectiones, procedant, sicut dixi, merita hominum, sive ad salutem, sive ad damnationem. Rectitudo quidem, quantum in ipsa est, nullius mali causa est, et omnis meriti boni mater est, hæc enim favet spiritui concupiscenti adversus carnem (*Galat.* v, 25.) et condelectatur legi ³⁸⁰⁸ Dei secundum interiorem hominem (*Rom.* vii, 22), id est secundum eundem spiritum. Si autem ex illa malum aliquando sequi videtur, non ex ipsa, sed ex alio. Per rectitudinem quippe apostoli erant honus odor Deo (*I Cor.* ii, 16.): sed quod quibusdam erant odor mortis in mortem (*Ibid.*); non procedebat ex apostolorum justitia, sed ex malivolorum nequitia. Illa vero voluntas, quæ est ad volendum commodum,

non semper mala est; sed quando consentit carni concupiscenti adversus spiritum.

CAP. XIII [al. XXIII]. — Unde est tam vitiosa et tam prona ad malum voluntas.

Sed ut hoc planius intelligatur, investigandum est unde tam vitiosa et tam prona sit ad malum ista voluntas. Non enim credendum est talem illam Deum fecisse in primis nostris parentibus. Cum enim protuli naturam humanam propter peccatum incurrisse corruptionem et appetitus ad similitudinem brutorum animalium, non dixi quomodo talis voluntas orta sit in homine. Aliud namque sunt appetitus vitiosi: aliud vitiosa voluntas appetitibus consentiens. De tali ergo voluntate quærendum puto unde homini acciderit. Sed si primam rationalis naturæ conditionem consideremus, facile nobis hujus talis voluntatis causa patebit. Intentio namque Dei fuit ut justam faceret atque beatam naturam rationalem ad fruendum se: sed neque justa neque beata esse potuit sine voluntate justitiæ et beatitudinis. Voluntas quidem justitiæ est ipsa justitia; voluntas vero beatitudinis non est beatitudo: quia non omnis habet beatitudinem, qui habet ejus voluntatem. In beatitudine autem, secundum omnium **134** sensum, est sufficientia competentia commodorum sine omni indigentia: sive angelica intelligatur beatitudo, sive illa quam habebat Adam in paradiso. Quamvis enim major sit beatitudo angelorum quam illa quæ erat hominis in paradiso, non tamen ideo negari potest Adam beatitudinem habuisse. Sicut namque calor magnus est sine omni frigore, et tamen potest esse alius major calor: et quemadmodum frigus est sine omni calore, cum tamen majus valeat frigus esse; ita nihil prohibet Adam beatum fuisse in paradiso sine omni indigentia, licet major esset angelica beatitudo. Nempe aliquid minus alio habere, non semper est indigere; sed aliqua re, cum eam haberi ³⁸⁰⁹ oporteat, carere (quod non erat in Adam ³⁸¹⁰) est indigere. Ubi vero est indigentia, ibi est miseria: non autem fecit Deus, sine præcedente culpa, rationalem naturam miseram ³⁸¹¹, quam ad intelligendum et amandum se creavit: fecit igitur Deus hominem beatum sine omni indigentia. Simul ergo accepit rationalis natura et beatitudinis voluntatem, et beatitudinem, et voluntatem justitiæ, id est ³⁸¹² rectitudinem, quæ est ipsa justitia, et liberum arbitrium, sine quo justitiam servare non potuit. Sic autem Deus ³⁸¹³ ordinavit has duas voluntates, sive affectiones; ut voluntas, quæ est instrumentum, uteretur ea, quæ est justitia, ad imperium et regimen ³⁸¹⁴, docente spiritu qui et mens et ratio dicitur; et altera uteretur ad obediendum,

VARIÆ LECTIONES.

³⁸⁰⁵ Facere si *msa.* facere: sed si. ³⁸⁰⁶ Sed ille verius *msa.* *omitt.* sed ³⁸⁰⁶ Etiam nihil differunt *msa.* etiam in hoc differunt ³⁸⁰⁷ Illa vero quæ est ad ³⁸⁰⁸ Et delectatur legi *msa.* et condelectatur legi ³⁸⁰⁹ Eam habere *msa.* eam haberi ³⁸¹⁰ Quod erat in Adam *msa.* *Vict.* quod non erat in Adam ³⁸¹¹ Rationalem creaturam miseram *msa.* *Vict.* 3 et 9 et *Cister.* rationalem naturam miseram *ms.* *Vict.* 13 rationalem naturam ad miseriam ³⁸¹² Beatitudinem justitiæ, id est, *msa.* beatitudinem et voluntatem justitiæ, id est, ³⁸¹³ Si autem Deus *msa.* sic autem Deus ³⁸¹⁴ Et regnum *msa.* et regimen

sine.³⁸¹⁸ omni incommoditate. Beatitudinem quidem dedit homini (ut de angelis taceam) ad commodum ejus; justitiam vero ad honorem suum: sed justitiam, ita ut illam posset deserere; quatenus cum illam non desereret, sed perseveranter servaret, provehi mereretur ad consortium angelorum: quod si illam desereret, nullatenus eam per se deinceps resumere posset; et beatitudinem angelorum non adipisceretur, et illa quam habebat privaretur et in similitudinem brutorum animalium cadens, cum illis corruptioni et sepefatis appetitibus subjaceret; voluntas tamen beatitudinis maneret: ut per indigentiam bonorum quæ perdidisset, gravi miseria juste puniretur. Quoniam ergo deseruit justitiam, perdidit beatitudinem; et voluntas, quam bonam et ad bonum suum accepit, fervens desiderio³⁸¹⁶ commodorum quæ non velle nequit, quia vera commoda rationali naturæ convenientia, quæ perdidit, habere non valet, ad falsa, et brutorum animalium commoda, quæ bestiales appetitus suggerunt, se convertit: et ita cum ea vult inordinate, rectitudinem aut ne accipiatur oblata, repellit; aut acceptam expellit³⁸¹⁷: cum vero ea licite vult^{3818 3819}, non hoc facit. Hoc igitur modo voluntas instrumentum, creata bona³⁸²⁰, in quantum habet esse, et justa et fortis ad servandum acceptam justitiam; per liberum arbitrium facta est mala, non in quantum est, sed in quantum injusta facta est per absentiam sponte desertæ justitiæ, quam semper habere deberet. Infirmam quoque modo facta est ad volendum justitiam desertam: non enim per liberum arbitrium ita potest eam velle, cum illam non habet; quemadmodum valet eam servare³⁸²¹, cum habet. Voluntas etiam commodi, condita bona³⁸²², in quantum est aliquid; mala, id est injusta, facta est, quia non est subdita justitiæ, sine qua nihil velle debet. Voluntas ergo instrumentum, cum sponte facta sit injusta, post desertam justitiam manet, quantum in ipsa est, necessitate injusta, et ancilla injustitiæ: quia per se redire nequit ad justitiam, sine qua nunquam libera est, quia naturalis libertas arbitrii sine illa otiosa est. Ancilla etiam facta est suæ affectionis, quæ ad commodum est: quia, remota justitia, nihil potest velle nisi quod illa vult. Dico autem et instrumentum, et affectionem ejus, velle: quia et instrumentum est voluntas, et affectio voluntas. Nec incongrue utraque voluntas velle dicitur: quia illa vult quæ affectione sua vult; et affectio vult, per quam illa vult: sicut videre dicitur et homo, qui visu videt, et ipse visus quo videt. Unde non absurde

A possumus dicere affectiones ejus voluntatis, quam instrumentum dixi animæ, quasi instrumenta ejusdem instrumenti esse: quia nihil ipsa nisi istis³⁸²³ operatur. Perdito igitur instrumento volendi justitiam, id est, rectitudinem; nullo modo, nisi per gratiam reddatur, potest voluntas instrumentum velle justitiam. Quapropter quoniam nihil velle debet, nisi juste: quidquid vult sine rectitudine, vult injuste. Appetitus vero, quos omnes vocat Apostolus carnem et concupiscentiam, in quantum sunt, non sunt mali, vel injusti; sed quia sunt in rationali creatura ubi non debent esse, dicuntur injusti. In brutis siquidem animalibus non sunt mali, vel injusti, quia ibi debent esse.

B CAP. XIV [al. XXIV]. — *Recapitulatio, et conclusio operis.*

Jam ex his, quæ dicta sunt, cognosci potest hominem ideo non habere semper justitiam, quam sine intermissione debet habere; quia nullo modo potest illam per se adipisci, vel recuperare. Palam etiam est quia Deus bona facit opera sua sola bonitate: quoniam ipse creat voluntatem cum libero arbitrio, et dat illi justitiam per quam operatur. Mala vero facit³⁸²⁴ sola culpa hominum; quia ea non faceret, si homo illa facere non vellet: facit tamen hoc quod sunt; quoniam condidit in homine voluntatem, qua sine justitia utitur: et ideo sola³⁸²⁵ culpa hominis mala sunt, quæ operatur. Non enim est culpa Dei, qui creavit in eo cum libertate arbitrii voluntatem, et contulit ei justitiam, ut nihil nisi juste vellet; sed culpa hominis, qui justitiam deseruit, quam servare potuit. Deus igitur habet in bonis quidem, quod bona sunt per essentiam; et quod bona sunt per justitiam: in malis vero solummodo quod bona sunt per essentiam; non quod mala sunt per absentiam debitæ justitiæ, quæ non est aliquid. Homo autem habet³⁸²⁶ in bonis, quod mala non sunt; quia cum posset deserere justitiam et mala facere, non deseruit; sed servavit per liberum arbitrium, dante et subsequente gratia; in malis vero hoc solum quod mala sunt: quia ea sola propria, id est injusta voluntate facit. Puto me jam congrue posse finem ponere tractatui de tribus difficilibus quæstionibus, quem in spe auxilii Dei incoepi, in quo si qui dixi quod quærenti cuilibet sufficere debeat, non mihi imputo; quia non ego, sed gratia Dei³⁸²⁷ mecum. Hoc autem dico quia si quis mihi quærenti de quæstionibus eisdem, quando in eis mens mea rationem quærendo fluctuabat, ea quæ scripsi³⁸²⁸, respondisset; gratias egissem quia mihi satisfacis-

VARIÆ LECTIONES.

³⁸¹⁸ Ad obedientiam sine *mss.* ad obediendum sine ³⁸¹⁶ Fruens desiderio *mss.* fervens desiderio ³⁸¹⁷ Oblatam repellit aut expellit *mss.* oblatam repellit aut acceptam expellit ^{3818 3819} Licite vult eam *mss.* ea licite vult ³⁸²⁰ Instrumenti creata bonum *mss.* instrumentum creata bona ³⁸²¹ Eam velle: tamen illam non habet, quemadmodum valet servare *mss.* *Vict.* eam velle, cum illam non habet, quemadmodum valet eam servare. Tamen illam non *mss.* *Cem.* tamen cum illam non. Valet servare *mss.* valet eam servare. ³⁸²² Condita bonum *mss.* condita bona ³⁸²³ Nihil nisi istis *mss.* nihil ipsa nisi istis ³⁸²⁴ Mala vero facit *mss.* *Vict.* 13 mala Deus facit ³⁸²⁵ Utitur sola *mss.* utitur, et ideo sola ³⁸²⁶ Homo autem habet *mss.* *Vict.* 3 homo autem debet ³⁸²⁷ Imputo, sed gratiæ Dei *mss.* imputo, quia non ego sed gratia Dei ³⁸²⁸ Quæ retuli *mss.* quæ scripsi

set. Quoniam ergo quod inde, manifestante Deo, a liter quibusdam placeret, si hoc scriberem : quod cognovi, mihi valde placuit ; intelligens quia simili gratis accepi, gratis volui petentibus imperdere ³³³⁹.

S. ANSELMUS

DE TRIBUS WALERANNI QUÆSTIONIBUS,

AC PRÆSERTIM

DE AZYMO ET FERMENTATO ³³³⁰.

Remittit primum alio responsionem ad primam Waleranni quæstionem, quæ erat de processione Spiritus sancti ; tum refellit Græcorum errorem de sacrificio in pane fermentato ; indicans tamen illum quoque corpus Christi confecturum, qui fermento uteretur ; etsi Christo fecerit conformius, qui azymo pane conficiet. Tandem ad tertiam quæstionem, circa connubia versantem, breviter respondet.

135 ANSELMUS, servus Ecclesiæ Cantuariensis, B tialiter (ut quidam putant) sicut homo novus ante peccatum, et inveteratus fermento peccati nequam substantialiter differunt. Propter hoc ergo solum videtur ³³³¹ se et carnem suam panem vocasse, et de pane corpus suum fecisse : quia sicut iste panis azymus, sive fermentatus, dat vitam transitoriam ; ita corpus ejus æternam : non quia fermentatus est, vel azymus. Quamvis in Lege, ubi fere omnia in figura fiebant, præceptum sit azymum in Pascha panem manducare (*Exod. xii, 15*) ; ut ostenderetur quod Christus, quem expectabant, sincerus et mundus futurus esset ; nos, qui manducaturi eramus corpus ejus, similiter mundi esse moneamur ab omni fermento nequitæ et malitiæ. Jam vero, postquam de veteri figura ad novam veritatem venimus, et azymam Christi carneq̄ comedimus, non est nobis necessaria vetus illa figura in pane, de quo carnem ipsam conficimus.

WALERANNO Newenburgensi episcopo.
Scienti breviter loquor. Si certus essem prudentiam vestram non favere successori Julii Cæsaris, et Neronis, et Juliani apostatæ, contra successorem et vicarium Petri Apostoli, libentissime vos ut amicissimum et reverendum episcopum salutarem. Quoniam autem ad defensionem veritatis, quam contra Græcos, qui ad vos venerunt, quæritis, secundum posse nulli deesse debemus : opusculum vobis misi, quod de Spiritus sancti processione contra illos edidi.

CAPUT PRIMUM.

Salva Sacramenti veritate, azymum aut fermentatum panem assumi.

De sacrificio vero, in quo iidem Græci nobiscum ^C non sentiunt, multis rationibus catholicis ³³³¹ videtur, quia quod agunt non est contra fidem Christianam. Nam et azymum et fermentatum sacrificans panem, sacrificat. Et cum legitur de Domino, quando corpus suum de pane fecit, quia accepit panem, et benedixit ; non additur, azymum, vel fermentatum. Certum tamen est quia azymum benedixit ; forsitan non quia ³³³² res, quæ fiebat, hoc exigebat ; sed quoniam ³³³³ cœna, in qua hoc factum, hoc exigebat. Et cum alibi se, et carnem suam, panem vocavit (*Joan. vi, 52*), quia, sicut isto pane vivit homo ^D temporaliter, ita illo vivit in æternum, aut, azymum vel fermentatum ; quia uterque pariter panis est. Non enim differunt azymus et fermentatus substan-

peccatum, et inveteratus fermento peccati nequam substantialiter differunt. Propter hoc ergo solum videtur ³³³¹ se et carnem suam panem vocasse, et de pane corpus suum fecisse : quia sicut iste panis azymus, sive fermentatus, dat vitam transitoriam ; ita corpus ejus æternam : non quia fermentatus est, vel azymus. Quamvis in Lege, ubi fere omnia in figura fiebant, præceptum sit azymum in Pascha panem manducare (*Exod. xii, 15*) ; ut ostenderetur quod Christus, quem expectabant, sincerus et mundus futurus esset ; nos, qui manducaturi eramus corpus ejus, similiter mundi esse moneamur ab omni fermento nequitæ et malitiæ. Jam vero, postquam de veteri figura ad novam veritatem venimus, et azymam Christi carneq̄ comedimus, non est nobis necessaria vetus illa figura in pane, de quo carnem ipsam conficimus.

CAPUT II.

Aptius in azymo confici Sacramentum, quam in fermentato.

Apertissimum tamen est quia melius sacrificatur de azymo quam de fermentato, tum quia valde aptius et prius et diligentius fit, tum quia Dominus hoc fecit. Unde illud non est tacendum quia, cum Græci anathematizant azymitas (sic enim nos vocant), anathematizant Christum. Si autem dicunt quia judaizamus ; dicant similiter Christum judaizasse. Et si audent ³³³⁴ asserere Christum propter Judaismum, ut præceptum de azymo datum serva-

VARIE LECTIONES.

³³³⁰ *Mss. Gemm. c. 19 Vict. 3 et Cister. Explicit liber Anselmi Cantuariensis archiepiscopi, de Concordia Præscientiæ et Prædestinationis et Gratiæ Dei cum Libero Arbitrio.* ³³³⁰ *Collata est epistola de azymo et fermentato cum Mss. Victorinis CC 9, EE 13, et Ef 20, ms. Corbeiensi 307 et uno Cisterciensi, et cum edit. Gothica, Coloniensi et Veneta. — ms. Vict. CC. 9. Epistola Magistri Anselmi de Azymo. ms. Cister. Incipit Epistola Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi de sacrificio Azymi et Fermentati ms. Corb. Incipit Epistola Anselmi Cantuar. Archiepisc. ad Waleranum Nuemburgensem, de Fermentato et Azymo.* ³³³¹ *Rationabilibus catholicis mss. Vict. 9 et 13 rationibus catholicis* ³³³² *Forsitan quia mss. forsitan non quia* ³³³³ *Vel quoniam . . mss. sed quoniam Edit Goth. et Colon. omitt. sed quoniam cœna in qua hoc factum est, hoc exigebat.* ³³³⁴ *Propter hoc ergo solum videtur ms. Vict. 20 propter quod ergo et solum videtur ms. Corb. propter hoc ergo videtur solum* ³³³⁵ *At si audent mss. Vict. 9 et 15 Corb. et Edit. Goth. et Col. et si audent.*